

॥ श्रीमते ह्यग्रीवाय नमः ॥

॥ नमः परमविभ्यः ॥

भट्टमल्लविरचिता ।

आख्यातचन्द्रिका ॥

॥ श्रीः ॥

प्रशस्तिश्लोकौ ।

श्रीमतो भट्टमल्लाख्यानिःसृतैषा कालानिधेः ।

विद्वज्जकारैरास्वाद्या भवत्वाख्यातचन्द्रिका ॥ १ ॥

त्रयीमूर्तेर्भगवतः सम्प्रवृत्ता प्रसादतः ।

त्रैलोक्यचक्षुर्मतस्य तस्य प्रीत्यै प्रकल्पताम् ॥ २ ॥

प्रथमकाण्डः ।

भूवार्यादिप्रकृतये गुरुष्वत्रयमूर्तये ।

सदाख्यातपदायास्मै परस्मायात्मने नमः ॥ १ ॥

संस्मृत्य गुरुपादाब्जे भट्टमल्लेन रच्यते ।

व्युत्पिस्तूनां प्रमोदार्थमेकार्थाख्यातपद्धतिः ॥ २ ॥

१. अथ भाषाधिकारवर्गः ॥

(१) सत्तायामस्ति भवति विद्यते (२) चाथ जन्मनि ।

उत्पद्यते जायते च प्ररोहत्युद्भवस्यपि ॥ ३ ॥

(३) निर्वर्तते सम्भवति सिद्धौ सिध्यति राध्यति ।

निष्पद्यते च राध्नोति साध्नोति फलतीति च ॥ ४ ॥

(४) वर्तते तु वसत्यास्ते ध्रियते चावतिष्ठते ।

क्षियति स्थलति स्थित्यां मठस्यपि च तिष्ठति ॥ ५ ॥

(५) जीवे बलस्यूर्जयति इवसित्यनिति जीवति ।

अन्यतेऽथ प्राणिति च समनित्युदन्तिरपि ॥ ६ ॥

व्यनित्यपानिति प्राणवृत्तिष्वारूपातपञ्चकम् ।

(६) कुरुज्जीवे क्षजयति कठस्यातङ्कति त्रयम् ॥ ७ ॥

- (७) परिणामे परिणमत्यात्मनेऽपि विवर्तते ।
सम्पद्यते कल्पते(८)ऽथ वृद्धौ बृंहति वर्धते ॥ ८ ॥
आप्यायते स्फायते च श्वपत्युधोति वर्धति ।
आपूर्यते पुष्यति च पोषत्युधयति पृषति ॥ ९ ॥
बंहते मंहते मेधयत्येधते च विपोलति ।
नीवत्यपि स्थूलयते तथा पीवति मीवति ॥ १० ॥
महीयते च वठति विपोलयति तीवति ।
क्रमते प्यायते स्फीतीभवति प्रथतेऽपि च ॥ ११ ॥
क्रम्यते प्रसते तौति तवीति च्छान्दसौ कचित् ।
(९) स्फुटति स्फोटते फुल्लत्युन्मीलत्यपि पुष्पयति ॥ १२ ॥
विजम्भते विकचते विकसे विकसत्यपि ।
(१०) मीलति स्मीलति क्षमीलत्येते सङ्कुचतीति च ॥ १३ ॥
कूणयत्यपि सङ्कोचे मुकुलीभवतीति षट् ।
(११) अथो जरायां जरति सप्त जीर्यति क्षीर्यति ॥ १४ ॥
जूर्यते जारयति च जिनाति च जृणाति च ।
(१२) दलति स्फोटति विशीर्यते फलति शीयते ॥ १५ ॥
द्राढतेऽमी विशरणे ध्राढते चाष्ट सीदति ।
(१३) अल्पत्वे लिङ्यते कृश्यत्यमी हसति चुण्डते ॥ १६ ॥
चत्वारो(१४)ऽथ दरिद्राति व्युधोति व्युध्वतीत्यपि ।
दरिद्रत्वे त्रयो(१५)ऽथापक्षीयते चापि दीयते ॥ १७ ॥
अपक्षये जायति चापक्षयत्यपि दस्यति ।
तस्यत्यपि क्षायति च सायतीति पदाष्टकम् ॥ १८ ॥
(१६) सप्त प्रध्वंसतेऽप्येति विनश्यति विक्लीयते ।
प्रलीयते विनाशेऽमी स्यू रिष्यति विपद्यते ॥ १९ ॥
(१७) परैति प्रैति मरणे म्रियते च प्रमीयते ।

सन्तिष्ठते समाप्नोति विरमत्यारमत्यपि ॥ २० ॥

पर्यवस्यत्युपरमत्यात्मनेपदसंस्थिता ।

(१८) निर्वाति निर्वायति विध्यायत्युद्वायतीति च ॥ २१ ॥

उद्वाति शाम्पतीत्येते तेजसो विरतौ तु षट् ।

इति भावविकाराः षट् सभेदाः प्राय ईरिताः ॥ २२ ॥

इति भावविकारवर्गः ॥ १ ॥

२. अथ बुद्धिवर्गः ॥

- (१) स्फूर्तौ सप्ताविरस्त्याविर्भवति प्रादुरस्ति च ।
प्रादुर्भवति निर्भाति स्फुरति प्रतिभासते ॥ २३ ॥
(२) वेत्ति जानाति जानीते वेद बोधति बुध्यते ।
निबोधते चेतयते मन्यते प्रतिपद्यते ॥ २४ ॥
प्रेक्षते पण्डते प्रत्येत्यवगच्छति चेतति ।
मनुते चोपलभतेऽवैति वेदयतेऽश्नति ॥ २५ ॥
ज्ञाने * मानयते संवेद्यात्मनेऽयमकर्मकः ।
गृह्णात्यपि च गृह्णीते चिकेत्ति च चिकेति च ॥ २६ ॥
एतौ छन्दसि केषाञ्चित् ज्ञानार्थाः षट् च विंशतिः ।
धात् च नीवदी ज्ञानविषयौ स्तः क्वचिद्यथा ॥ २७ ॥
विद्यामु नयते प्राज्ञो वदते तासु पण्डितः ।
(३) चित्तेमनस्युरसितः करोति कुरुते † परे ॥ २८ ॥
मनसा गोचरीकारे (४) मनस्विन्त्वे मनस्यति ।
(५) मेघायति तु मेघायां त्रयं मेदति मेदते ॥ २९ ॥
(६) विभ्राम्यति विपर्येति विपर्यस्यति विभ्रमे ।

* “गारयते” इति पाठान्तरम् ॥

† “पदे” इति पाठान्तरम् ॥

भ्रमति भ्राम्यतीत्येते (७) विमतौ तु विमायति ॥ ३० ॥
विमन्यते विवदते तथा विमतिपद्यते ।

(८) संशये पञ्च सन्देहिष सन्दिग्धे विचिकित्सति ॥ ३१ ॥

संशये च विवेके च (९) वितर्कयति दृढते ।

मीमांसते ह्यमयते वितर्के विमृशत्यपि ॥ ३२ ॥

विन्ते चात्पश्यति परामृशत्युत्प्रेक्षते तथा ।

णावप्युपालोचते द्वौ पर्यालोचत इत्यमू ॥ ३३ ॥

विचारयति सम्पृच्छत्यात्मनेऽयमकर्मकः ।

सम्प्रधारयतीत्येते समर्थयत इत्यपि ॥ ३४ ॥

(१०) शङ्कायां रगतीति स्याद्रेकते शङ्कते त्रयम् ।

(११) सम्भावयति तुल्यार्थावकल्पयतीत्यमू ॥ ३५ ॥

(१२) विस्मम्भते तु प्रत्येति विश्वसित्याश्वसित्यपि ।

श्रद्धते श्रद्धधातीति विश्वासे प्रश्वसित्यपि ॥ ३६ ॥

(१३) विवेके तु विवेकेक्ति विविनक्त्यात्मनेऽप्यमू ।

(१४) निश्चिनुते निर्णयते निर्णयति च निर्णयेऽध्यवस्यति च ॥ ३७ ॥

निष्ठक्यति च सप्त च निर्धारयतीह निश्चिनोति स्युः ।

(१५) सङ्कल्पयति सङ्कल्पेऽभिसन्धत्त उदीक्षते ॥ ३८ ॥

(१६) लक्ष्मीकरोत्युद्दिशति चोद्देशेऽपदिशत्यपि ।

साक्षात्करोत्यात्मनेऽपि प्रत्यक्षेऽध्यवस्यत्यपि ॥ ३९ ॥

साक्षयत्यपि चाध्यक्षीकरोत्यनुभवत्यपि ।

(१७) मिमीते मीयते माति मिनोति मिनुते मितौ ॥ ४० ॥

प्रमानुमोपमास्य स्युः प्रानुपादीन्यनुक्रमात् ।

(१८) ध्याने चिन्तयति ध्यायत्यमी भावयति त्रयः ॥ ४१ ॥

(१९) स्मरणे त्वभिजानाति स्मरत्यध्येति च त्रयम् ।

(२०) प्रतिजानाति चात्कण्ठत्युत्कण्ठयति मण्ठते ॥ ४२ ॥

उत्कण्ठते चात्कण्ठायामाध्यायत्युन्मनायते ।

(२१) दैवं पर्यालोचयतीत्यर्थे राध्यति चेक्षते ॥ ४३ ॥

(२२) प्रत्यभिजानात्यभिसन्धत्तेऽप्यनुत्तन्द्धाति समा ।

प्रतिसन्धत्ते प्रत्यवमृशति प्रतिसन्दधातीति ॥ ४४ ॥

(२३) विस्मृत्यां विस्मरति च स्फूर्छति प्रस्मरत्यपि ।

(२४) मोहे विचेतीभवति विमृशति च मूर्छति ॥ ४५ ॥

युप्यत्यष्टौ विलुभति रुप्यतृच्छति लुप्यति ।

(२५) प्रयुच्छति संस्मृति चानवधाने प्रमाद्यति ॥ ४६ ॥

विमनीभवतीति स्युः पञ्चामी विमनायते ।

(२६) समादधात्यवदधात्यमी प्रणिदधाति च ॥ ४७ ॥

आत्मनेऽपि त्रयं क्षीलत्यवधाने (२७)ऽय संश्रवे ।

आश्रृणोति प्रतिशृणोत्यभ्युपैत्यभ्युपेयते ॥ ४८ ॥

आतिष्ठतेऽवगिरते प्रतिजानीत इत्यपि ।

सङ्गिरते संशृणोतीत्यात्मनेऽयमकर्मकः ॥ ४९ ॥

समादधात्यात्मनेऽपि मुणत्यभ्युपगच्छति ।

(२८) उरर्यङ्ग्यूरररीभ्यः करोति कुरुते * परे ॥ ५० ॥

प्रसौत्यभ्यनुजानाति प्रसवत्यनुमन्यते ।

शूषति स्मानुमनुतेऽप्यनुज्ञाया (२९) मयेक्षणे ॥ ५१ ॥

निर्वर्णयति निध्यायत्पाळोकयति पश्यति ।

आलोकते लक्षयते निभाळयत ईक्षते ॥ ५२ ॥

निरूपयत्यपि निशामयते च विचायति ।

निबुन्दत्यात्मनेऽपि द्वौ लक्षयत्यपि लोचते ॥ ५३ ॥

चष्टे छन्दसि सम्पश्यत्यात्मने स्यादकर्मकः ।

(३०) शृणोत्याकर्णयति च तद्वक्षिणमयत्यपि ॥ ५४ ॥

निशाम्यतीति श्रवणे (३१) * घ्राणे जिघ्रति शिङ्घति ।

(३२) स्पृशत्यामृशति स्पर्शं लुपत्यालभते च षट् ॥ ५५ ॥

स्पशति स्पशते (३३) छेदि त्वास्वादे रस्यत्यपि ।

लागपत्यास्वादयति लीढे राकयतीति षट् ॥ ५६ ॥

इति बुद्धिवर्गः ॥ २ ॥

३. अथ अन्तःकरणवृत्तिवर्गः ॥

- (१) लषते लष्यति लषत्याश्नास्ते माङ्गतीप्सति ।
आकाङ्क्षति स्पृहयति नाथते वष्टि वाञ्छति ॥ ५७ ॥
आशंसते कामयते लष्यते वाङ्मतीच्छति ।
क्षिप्सते हर्षतीच्छायां खटत्यप्यनुरुध्यते ॥ ५८ ॥
विंशतिः स्यु(२)र्धूणयते त्वपि लुभ्यति गृध्यति ।
ककते † चार्थयति च गाढ्ये षट् स्युर्धनायति ॥ ५९ ॥
- (३) क्रमते क्रम्यते यस्यस्युद्युक्ते चोत्सह्यत्यपि ।
आराधयत्युत्सहत एषते संयसत्यपि ॥ ६० ॥
यसत्यपि प्रयतते संयस्यति च जेहते ।
वेहते षोडशोत्साहे वाहतेऽमी व्यवस्यति ॥ ६१ ॥
- (४) विप्रीयतेऽपरजति द्वेष्टि द्वेषेऽपरष्यति ।
विरुणाद्धि विगृह्णाति पञ्चामी चात्मनेपदे ॥ ६२ ॥
वैरायते स्पर्धते च (५) विराध्रोत्यभ्यसूयति ।
सूक्ष्मतीक्ष्ण्यति चेर्ष्यायामीर्ष्यत्यपि च भर्त्स्यते ॥ ६३ ॥
- (६) मोदते ङादते माद्यत्यानन्दति च तुष्यति ।
हृष्यति प्रीयते निर्वात्यपि नन्दति तूषते ॥ ६४ ॥

* "प्राती" इति राघवनैबधीय १।४ श्लोकव्याख्याने पाठः ॥

† "गर्दयति च" इति पाठान्तरम् ॥

- निर्वृणोत्पात्मने मुख्यत्येते प्रीताः सुखायते ।
प्रचेतीभवतीत्येवं प्रमनीभवतीति च ॥ ६५ ॥
सुमनायत इत्येवं सुमनीभवतीत्यपि ।
- (७) ह्रियां ह्रीच्छति जिह्मेति लजते च हूणीयते ॥ ६६ ॥
व्रीड्यति त्रपते मन्दाक्षयत्यप्यष्ट लज्जते ।
- (८) बिभेति त्रस्यति द्रस्त्येवं त्रसति भेषते ॥ ६७ ॥
विनक्ति भ्यसते चैव दर्भयत्यपि दर्भति ।
भेषत्युद्विजते भीत्यां व्यथते द्वादशेरिताः ॥ ६८ ॥
- (९) तितिक्षतेऽधिकुरुते क्षान्तां सहति सहाति ।
मृष्यतीदं मर्षति चेत्यात्मनेऽपि चतुष्टयम् ॥ ६९ ॥
* क्षाम्यत्येवं क्षामयति क्षमते परिमृष्यति ।
तथा मर्षयति क्षम्पयति साहयतीति च ॥ ७० ॥
- (१०) अवधीरयति यातयत्यवजानाति हेडते ।
विमानयत्यष्टयति सुहृदयत्यवमन्यते ॥ ७१ ॥
होडते हिण्डते रौडत्येते शेटति सेटति ।
करोत्यधस्तिरोभ्यां चात्मनेऽवगणयत्यपि ॥ ७२ ॥
अनादरे स्माययते तथा परिभवत्यपि ।
मह्यते त्वात्मने विप्रकरोति निकरोति च ॥ ७३ ॥
त्रयोऽतिसन्दधात्येते (११) विचति छल्यत्यपि ।
प्रलोभयत्यपि शठःपुल्लापयत इत्यपि ॥ ७४ ॥
दभ्नोति विप्रलभते प्रतारयति वञ्चने ।
अमी वञ्चयते गर्भयति (१२) चाय जिघांसने ॥ ७५ ॥
जिघांसति द्रुहति चापराधनोत्यपराध्यति ।
अपराध्यत्यपकरोत्येतेऽपकुरुतेऽपि च ॥ ७६ ॥

* "क्षाम्यत्येवं क्षीकयति" इति पाठान्तरम् ॥

- चिरिणोति रिणोत्येवं क्षिणोति जिरिणोति च ।
 दाशनोति च हणोत्याहुः पदानि च्छान्दसानि षद् ॥ ७७ ॥
- (१३) कुप्यति क्रुध्यति क्रोधे भामते भामयत्यपि ।
 चण्डते रोषयति च मन्तूयति च रुष्यति ॥ ७८ ॥
 गुध्नात्येवं संरभतेऽथायुक्तात्यात्मनेऽप्यदः ।
 आग्रहेऽभिनिविशते (१४) कृपायां करुणायते ॥ ७९ ॥
 कृपायते चानुकम्पतेऽनुक्रोशस्यूतीयते ।
 घृणायते च दयते क्रपतेऽभ्युपपद्यते ॥ ८० ॥
 प्रसीदत्यनुगृह्णाति चात्मनेऽयं (१५) विषादति ।
 शोचतीति च शोके द्वे (१६) त्रयोऽनुशयवाचिनः ॥ ८१ ॥
 अनुशोतेऽनुवपति स्युर्विप्रतिसरत्यपी ।
- (१७) कन्दति क्रन्दति क्लन्दत्यस्त्रयत्यपि रोदिति ॥ ८२ ॥
 वाष्पायते विलपति तेवते परिदेवते ।
 क्रोशति क्रिन्दते क्रिन्दत्येते द्वादश रोदने ॥ ८३ ॥
- (१८) अनुरज्यत्यनुरजत्यात्मने मिन्दयत्ययम् ।
- (१९) मेघति स्निह्यति स्नेहे प्रीयते सप्त मेदते ॥ ८४ ॥
 गर्वेऽभिप्रन्यते गर्वयते कर्वति खर्वति ।
 हृष्यति स्माभिमनुते गर्वत्युदति हृष्यति ॥ ८५ ॥
 क्षीवते शौढति कडत्यपि हर्षति कण्डते ।
 माद्यत्यहङ्करोत्पात्मने (२०) ऽप्युन्मादे तु लोढति ॥ ८६ ॥
 म्लेटत्युन्माद्यति म्लेटत्येते क्लेप्यति क्लेप्यति ।
- (२१) ताम्यति श्राम्यति ग्लानौ खिन्दते खिन्दति खिद्यते ॥ ८७ ॥
 ग्लायति क्लाम्यति परिम्लायति क्लामतीति च ।
 निर्विद्यते चोपति च म्लेपते (२२) ऽप्यय दूयते ॥ ८८ ॥
 क्लिश्यते व्ययते तन्तस्यति पम्पस्यतीति च ।

- दुःखायते दुःखयति च दुःखे कृच्छ्रायतेऽष्टकम् ॥ ८९ ॥
- (२३) बीभत्सते च बीभत्से जुगुप्सत ऋतीयते ।
 (२४) प्रमीलतीति तद्गुणं स्याद्वर्णने प्रचलायते ॥ ९० ॥
 (२५) जम्भते जृम्भते चापि जृम्भे जञ्जम्भते त्रयम् ।
 (२६) ज्ञेते द्रायति निद्राति संसस्ति स्वापितीति च ॥ ९१ ॥
 निद्रायते संविशति निद्रायां संस्ति मन्दते ।
 (२७) वलते परिवृत्तौ स्याद्व्योढते परिवर्तते ॥ ९२ ॥
 (२८) प्रबुध्यते च जागर्ति द्राहते जागरे त्रयम् ।

इत्यन्तःकरणश्रुतिवर्गः ॥ १ ॥

४. अथ वाक्क्रियावर्गः ॥

- (१) आचष्टे वक्ति वदति रपत्याख्याति भाषते ।
 ब्रूतेऽभिधत्ते गदति व्याहरत्यपि जल्पति ॥ ९३ ॥
 ब्रवीत्यभिधाति व्याहरते कथयत्यपि ।
 गृणात्युद्दिश्यत्युक्तौ कीर्तयत्यालपत्यपि ॥ ९४ ॥
 भणत्यपि वचत्येके वाचयत्यपि शंसति ।
- (२) पठत्यधीतेऽध्ययने चर्चयत्यपि चर्चति ॥ ९५ ॥
 आमनत्युपयुक्ते च गमयत्यपि शिक्षते ।
- (३) शिक्षणेऽध्यापयति च शिक्षयत्यनुशास्ति च ॥ ९६ ॥
- (४) वेदमाचष्ट इत्यर्थे वेदापयति सम्मतम् ।
- (५) संस्तौत्यभ्यस्यति परिचिनोतीत्यात्मनेऽप्यमी ॥ ९७ ॥
 स्युः शीलयति च गुणयत्याभ्रेडयति शीलने ।
- (६) सत्यापयति सत्योक्तौ (७) कुन्द्रयत्यनृतोदिते ॥ ९८ ॥
- (८) असम्पद्युक्तौ शठयत्येवं शठयति द्वयम् ।
- (९) अपशब्दयति म्लेच्छत्यपभ्रंशयतीत्यपि ॥ ९९ ॥

श्लेच्छयत्यपशब्दे स्युरपभाषत इत्यमी ।

(१०) स्खलति भ्रूयति श्लेषत्यन्त्यत्वेऽन्यथयत्यपि ॥ १०० ॥

(११) मिथ्याकारयते त्वेतदन्यथात्वेऽसकृत्कृते ।

(१२) शपते शप्स्यति शपत्याक्रोशत्यपि शप्स्यते ॥ १०१ ॥

वेदत्याक्रोशनेऽमी षड्(१३)थ मिथ्याभिर्शंसने ।

अभ्याख्यात्यप्यभिषापत्यभ्याचष्टेऽभिर्शंसति ॥ १०२ ॥

(१४) जुगुप्सते वाचयति प्रवदत्यपि गर्हते ।

त्रयः क्षिपत्यात्मनेऽपि चोपक्रोशति निन्दति ॥ १०३ ॥

निसः परेश्वर वदति गल्हत्यपि च गल्हते ।

निन्दायां स्युः कुत्सयते क्षिपत्यपकरोत्यमी ॥ १०४ ॥

(१५) भर्त्सयते तर्जयते सन्तर्जति लजति लाजति च ।

लज्जति लाज्जति तुल्याः तर्जयति च दृश्यते कविषु ॥ १०५ ॥

(१६) प्रतिभिन्ते प्रतिभिनत्युपालभत इत्यपि ।

उपालभ्ये (१७) सनिन्दे तु परिभाषत इत्यदः ॥ १०६ ॥

(१८) स्तौति स्तुते लुवति नौति पनायतीष्टे

स्तुत्यामृचत्यपि पणायति च स्तवीति ।

स्युर्वन्दतेऽर्कयति चेडयति प्रशंस-

त्येतानि पञ्चदश दीव्यति मन्दते च ॥ १०७ ॥

(१९) कथ्यते स्तोमयति च श्लाघते शाडतेऽपि च ।

शीभते शलभते शाडयते स्युः सप्त कथ्यते ॥ १०८ ॥

(२०) कवते वर्णयति च कवित्वे कवयत्यपि ।

(२१) उपश्लोकयतीत्येतच्छ्लोकोपस्तवनार्थकम् ॥ १०९ ॥

(२२) यज्ञेषु शंसतीत्यृग्भिः (२३) स्तुते स्तौतीति सामभिः ।

(२४) शास्त्रे * प्रतिगृणातीति प्रोत्साहेऽनुगृणाति च ॥ ११० ॥

(२५) स्यात्प्रत्ययभिवदत्याशीर्वाद आशास्त इत्यपि ।

(२६) निवध्नाति ग्रन्थति च ग्रध्नाति श्रन्थयत्यपि ॥ १११ ॥

श्रध्नाति वटयत्येवं पटयत्यपि गुम्फति ।

गुफत्येकादश ग्रन्थे दृढति ग्रन्थयत्यपि ॥ ११२ ॥

(२७) समाहरति सङ्क्षेपे सङ्गृह्णाति समस्यति ।

साङ्क्षिपत्यात्मनेऽप्येते सङ्क्षिप्यति तनक्ति च ॥ ११३ ॥

यन्त्रयत्यपि साङ्क्षिमावष्ट कृणयतेऽप्यमी ।

(२८) विस्तृणोति व्यस्यति च विस्तृणात्पातनोति च ॥ ११४ ॥

चत्वारस्त्वतिविस्तारे (२९) पञ्चते पञ्चयत्यपि ।

व्याकरोति व्याकुरुते व्याचष्टेऽर्थापयत्यपि ॥ ११५ ॥

व्याख्याति स्पष्टयति च व्यनक्ति व्यञ्जयत्यपि ।

करोति प्रादुराविर्भ्यां विट्टणोत्यात्मनेऽप्ययम् ॥ ११६ ॥

प्रकाशने प्रकथयत्येते लक्षयतीत्यपि ।

तिष्ठते घोषयति च विशब्दयति घोषति ॥ ११७ ॥

(३०) आकारयत्याहयति हूतौ निहयते त्रयम् ।

(३१) स्यात्संहूतौ संहयते (३२) स्पर्धया हयते हवे ॥ ११८ ॥

(३३) अनुयुक्ते प्रश्नयति प्रश्ने ज्ञीप्सति पृच्छति ।

(३४) आपृच्छते तु यात्रार्थे (३५) विप्रश्ने राध्यतीक्षते ॥ ११९ ॥

(३६) आभिमुख्येन वचने प्रवदत्यभिषक्ति च ।

प्रतिवक्त्युचयति प्रत्याहेत्पादयोऽपि च ॥ १२० ॥

(३७) अपहृतेऽपजानीते निहृतेऽपलपत्यमी ।

अपहृवे (३८) निराचष्टे प्रत्याचष्टे निरस्यति ॥ १२१ ॥

प्रत्यादिशत्यपनयत्यपोहति परास्यति ।

पराणुदति चापास्यत्यात्मने स्युर्व्युदस्यति ॥ १२२ ॥

नवैतेऽपाकरोतीति प्रत्याख्याति निराकृतौ ।

- पराकरोत्प्रेणति च दूषयत्यपि लुञ्जति ॥ १२३ ॥
 (२९) उपमन्त्रयते चोपवदते सान्त्वयत्यपि ।
 चपत्युपच्छन्दयति सामयत्यपि सान्त्वने ॥ १२४ ॥
 सप्तानुनयतीत्येतदात्मनेऽप्य(४०)य सूचने ।
 सूचयत्यप्युत्कुरुते त्रयः पिशुनयत्यपी ॥ १२५ ॥

इति वाक्क्रियावर्गः ॥ ४ ॥

५. अथ ध्वनिक्रियावर्गः ॥

- (१) ह्लादते नर्दति नदत्यपि गर्जति गुञ्जति ।
 कूजति स्त्रीजति गुजत्यपि गजति मुञ्जति ॥ १२६ ॥
 रेभते शिञ्जति रणत्येवं व्रणति मुञ्जति ।
 अम्बते लम्बते वेटस्यणति कणतीति च ॥ १२७ ॥
 शब्दायते कणति च रौति भ्रणति रासते ।
 वणति भ्रणति ह्लादते च ध्वनति नासते ॥ १२८ ॥
 कल्लते कौति वनति ध्वनयत्यपि मोजति ।
 कवते तोसति रसत्यपि ह्रसति रायति ॥ १२९ ॥
 गवते घोषति रवीत्यपि स्पमति कायति ।
 ङवते घवते कनूयतेऽवते स्वनतीति च ॥ १३० ॥
 रम्भते खवते गर्जयत्येते शब्दवाचिनः ।
 (२) भषते बुक्षयति च बुक्षतीति शुनां ध्वनौ ॥ १३१ ॥
 (३) रिणाति रेषते वार्के (४) तिरश्चा वाडयते ध्वनौ ।
 (५) द्राङ्क्षति ध्राङ्क्षति ध्वाङ्क्षत्येते स्युर्धोरवाक्षिते ॥ १३२ ॥
 (६) घुरत्याते च कुरति (७) तारे कोचति निःस्वने ।
 (८) हेषते द्रेषतेऽश्वानां (९) हस्तिनां बृंहतीति च ॥ १३३ ॥

- (१०) जीमूतानां स्तनयति गदयत्यपि गर्जति ।
 (११) स्फूर्जत्यशानिनिर्घोष (१२) उत्कण्ठास्वन आनुते ॥ १३४ ॥
 (१३) उच्चर्चति च सङ्क्रीडेत्येते शकटकूजने ।
 (१४) हिकते हिकतीत्येतौ हिकायां (१५) क्षौति तु क्षुते ॥ १३५ ॥
 (१६) कासते कफजे शब्दे (१७) सौरते मणतीत्यदः ।
 (१८) कौक्षे कर्दस्य (१९) पानोत्थे पर्दते शर्धते पदे ॥ १३६ ॥
 (२०) चीत्करोति * टङ्करोति करिकासुं कयोः क्रमात् ।
 द्वावात्मनेऽपि (२१) भूषादेः शिङ्गे (२२) गीते तु गायति ॥ १३७ ॥
 (२३) उपवीणयतीत्येतदुपगाने हि वीणया ॥ १३८ ॥

इति ध्वनिक्रियावर्गः ॥ ५ ॥

अत्र भावविकाराणां धियामिच्छादिकर्मणाम् ।

वाचां तत्सङ्गतानां च पर्यायाः प्राय ईरिताः ॥ १३९ ॥

इति प्रथमकाण्डः ॥

अथ द्वितीयकाण्डः ।

अथोप्यन्ते नृविप्रादिचेष्टा वर्गैः समासतः ।

प्रसङ्गसङ्गताश्चान्याः पर्यायैस्तिरूपदात्मकैः ॥ १ ॥

१. अथ मनुष्यचेष्टावर्गः ॥

- (१) प्रक्रम्यते प्रारभते प्रस्तौत्युद्गतयत्यपि ।
 प्रस्तुते चोपक्रमते दशोपक्रम्यतेऽप्यमी ॥ २ ॥

* 'केङ्करोति' इति पाठान्तरम् ॥

- अभ्यादचे प्रक्रमते उपजानात्पुपक्रमे ।
 (२) कृतौ करोत्यावहति * विदधात्यादधाति च ॥ ३ ॥
 वितनोत्यात्मने पञ्च (३) सृजत्युत्पादयत्यपि ।
 निर्मिमीते भाषयति निर्माति रचयत्यपि ॥ ४ ॥
 निष्पादयति निर्वर्तयति साधयतीति च ।
 (४) अनुतिष्ठत्पाचरति श्रद्धायुक्तेऽनुसृज्यते ॥ ५ ॥
 (५) उत्तिष्ठते तु घटते चेष्टते त्रन्दतीहते ।
 व्यापच्छते व्यापियते चेष्टनेष्टौ प्रवर्तते ॥ ६ ॥
 (६) विडुत्सर्गे तु गुवाति हृदते(७)स्यावमेहति ।
 मूत्रणे मूत्रयति च प्रस्रवत्यपि च त्रयम् ॥ ७ ॥
 (८) उद्वर्तयति चोत्सादयत्युत्सीदति तत्समम् ।
 (९) वस्ते प्रोणोति संवस्त्रयति प्रोणोति चेळति ॥ ८ ॥
 परिधत्ते परिदधात्याच्छादे प्रोणुतेऽष्टकम् ।
 (१०) अनुलिम्पति चर्चायां दिग्धे देग्ध्यनुलिम्पते ॥ ९ ॥
 चर्चत्येवं चर्चयति षड्(११)थो भूषणार्थकाः ।
 मण्डति मण्डयति च भूषयत्यपि भूषति ॥ १० ॥
 परिष्करात्स्यात्मनेऽलङ्करोति द्वे च मङ्कते ।
 प्रसाधयत्य(१२)थोत्तंसत्यवतंसेऽवतंसति ॥ ११ ॥
 (१३) प्रतिमुञ्चत्यपिनष्टत्यामुञ्चति पिनष्टति ।
 भूषाद्यामोचने चत्वार्युहनीयानि चात्मने ॥ १२ ॥
 (१४) चकास्ति मासते भाति शोतते रोचतेऽसति ।
 राजति त्वेषति घृणोत्यात्मनेऽपि चतुष्टयम् ॥ १३ ॥
 आजते शुम्भति युभत्येजते शोभतीति च ।
 प्रकाशते आशते च भ्लाशते इत्यपि द्वयम् ॥ १४ ॥

- भ्रेजते दीव्यति हृदत्यमी ष्वलति जोतते ।
 वर्चते दीप्यते दीप्तौ कनत्युल्लसतीति च ॥ १५ ॥
 केचिज्जियति दीधीते वभास्ति छान्दस्मान्विदुः ।
 कञ्चते योतते मन्दतेऽमी द्वात्रिंशदीरिताः ॥ १६ ॥
 (१५) नटत्यमी नाटयति नृचे नृत्यत्य(१६)थो हमे ।
 जाक्षति कक्खति तकति प्रहसति कखति घयति स्मयते १७
 (१७) क्रीडति दीव्यति खेळति केलति विहरति च कूर्दते लमति ।
 रमतेऽमी विहरते कुमारयति खूर्दते ॥ १८ ॥
 केलायति ललत्येलायति खेलायतीति च ।
 आङ्गेऽनुसम्परिभ्यश्च क्रीडते क्रीडनार्थकाः ॥ १९ ॥
 (१८) हिलति स्याज्जावकृतौ त्रयं चुळति चुळति ।
 (१९) विडम्बयत्यनुकरोत्यात्मनेऽनुहरत्यदः ॥ २० ॥
 अनुकारे (२०) रिङ्गणे तु रिङ्गति स्खलति द्रयम् ।
 (२१) भण्डते स्फुण्डयति च केलौ परिहसत्यपि ॥ २१ ॥
 (२२) कुत्सिते स्मयने प्रोक्तं तद् वा कुस्मयते पदम् ।
 (२३) तर्पे तृष्यत्यमी धित्सत्युदन्त्यति पिपासति ॥ २२ ॥
 (२४) पिबत्याचामति धयत्यपि चूषति पीयते ।
 पाने(२५)स्य क्षुध्यति क्षुध्यशनायति जियत्सति ॥ २३ ॥
 (२६) जेमत्यश्नाति जमति भक्षयत्याच्च खादति ।
 चरति प्साति झमति भुङ्क्ते चमति चर्वति ॥ २४ ॥
 वरुभते घसति कापि छमति प्रत्यवस्यति ।
 चषत्यप्यभ्यवहरत्येते तर्णोति भक्षति ॥ २५ ॥
 तृणोति चात्मने पश्चात्पुपभुङ्क्ते च जाक्षति ।
 वेति भुक्तौ विष्वणति चावष्वणति सध्वनौ ॥ २६ ॥
 (२७) ग्रसते ग्लसते गीर्णो गिरत्येते गिलत्यपि ।

- (२८) गर्हितायां निजागतिं निजोग्रित्यत इत्यपि ॥ २७ ॥
 (२९) दन्दश्यते दन्दशीति दन्दष्यति च खर्दति ।
 गर्हो दंशे (३०) ऽप्य दशति युद्धे दंशयति द्वयम् ॥ २८ ॥
 (३१) वान्तौ वपत्युद्गिरति स्तुब्धस्युद्गिरतीत्यमी ।
 (३२) निष्ठीव्यति ष्ठीव्यति च निष्ठीवति च युष्कृतौ ॥ २९ ॥
 (३३) शेषे परिशिनष्टीति शेषयत्यपि शेषति ।
 (३४) तृप्यत्येते मादयते तृप्तौ ध्रायति तृप्फति ॥ ३० ॥
 तृप्नोत्येके छन्दसीदं तृपत्येवं चकत्यपि ।
 (३५) विश्राम्यतीति विश्रान्तौ कचिद्विश्रमते मतम् ॥ ३१ ॥
 (३६) स्युरास्ते तृपविशति निषीदत्युपवेशने ।
 (३७) ऊर्ध्वोभवति तूत्तिष्ठत्यूर्ध्वत्वे तिष्ठतीत्यपि ॥ ३२ ॥
 (३८) आदाने काकते लाति गर्हते गृह्यते कचिद् ।
 वर्कते घिण्णते गृह्णात्येवं झपति चीवति ॥ ३३ ॥
 स्वीकरोतीति चत्वारि चात्मने स्युः प्रतीच्छति ।
 घृण्णतेऽमी गृह्यते घृण्णते स्युश्चतुर्दश ॥ ३४ ॥
 (३९) रहति त्यजति त्यागे जहात्युज्झति बुस्यति ।
 विमृजत्युत्सृजति च मुञ्चते मुञ्चतीति च ॥ ३५ ॥
 विष्यत्यवस्यति रहयति मोक्षयतीत्यपि ।
 मोचयत्यूनयति चोत्सृज्यते हापयत्यमी ॥ ३६ ॥
 (४०) वृणाक्ति वर्जयति च वृक्के युक्कति जुक्कति ।
 वर्जने राखति प्रत्याचष्टे वर्जति बुक्कति ॥ ३७ ॥
 व्यासेधति निषेधत्यात्मने परिहरत्यपि ।
 (४१) अय व्रीणाति वरति वृणाति च वृणोति च ॥ ३८ ॥
 व्रीण्यात्मनेऽपि वरणे वारयत्यपि वृक्षते ।
 वाहृत्यते कीटयति व्रीयते चापि वृष्यति ॥ ३९ ॥

- (४२) करोति हस्तेपाणिभ्यां कुरुते चोपयच्छते ।
 विवहृत्युद्गति चोद्वाहे परिणयत्यपि ॥ ४० ॥
 चत्वारि वात्मने (४३) उपेष्टेऽनूढेऽत्र परिविन्दति ।
 (४४) परिष्वजत आशिष्यत्यालिङ्ग्युपगृहति ॥ ४१ ॥
 क्रोडीकरोत्यात्मने द्वावङ्कपालयतीति च ।
 आलिङ्गने सप्त परिरभतेऽप्य (४५) य कामने ॥ ४२ ॥
 रिरंसते कामयते यियप्सति (४६) वृषस्यति ।
 अन्यस्त्री चे (४७) दयाशवा चेदश्वस्यत्य (४८) य चुम्बने ॥ ४३ ॥
 निक्षति चुम्बति निस्ते (४९) व्यवैति मिथुनीभवत्यपि च ।
 यभति च भजतीत्येते निधुवति संविशति मैथुनेऽमी स्युः ॥ ४४ ॥
 (५०) उपभुङ्क्ते तूपभोगे सम्भुङ्क्ते निर्विशत्यपि ।
 (५१) शूलत्यामयतीत्येते रुजत्यपि रुजि त्रयम् ॥ ४५ ॥
 (५२) प्रसूयते प्रसूते च गर्भमोक्षे विजायते ।
 प्रजायते जनयति जजन्ति च्छान्दसं विदुः ॥ ४६ ॥
 (५३) उल्लाघयति भैषज्ये भिषज्यति चिकित्सति ।
 उपक्रमत इत्येतच्छाभ्यत्युपरमत्यमी ॥ ४७ ॥
 इति मनुष्यचेष्टावर्गः ॥ १ ॥
 २. अथ ब्रह्मचेष्टावर्गः ॥
 (१) प्रक्षालयति पल्लूयति शोधयतीत्यमी ।
 निर्णेनेक्ति पुनातीति धावत्यप्यात्मने त्रयम् ॥ ४८ ॥
 निङ्के मार्ष्टि च शौचे स्युर्मार्जयत्यपि मार्जति ।
 (२) मज्जत्याप्लवते स्नाति स्नायत्येतेऽवगाहते ॥ ४९ ॥
 स्युर्मज्जने क्रुडत्येते (३) शुन्ध्यत्यपि शुन्धति ।
 शुन्धते शुध्यति शुचीभावे स्युरवदायति ॥ ५० ॥
 (४) उपस्पृशति चाचामत्यमू आचमनार्थके ।

- (५) अभिवाद्यते नमति प्रणतावभिवन्दते नमस्यति च ॥ ५१ ॥
उपसङ्गुष्ठात्पुपसङ्गुष्ठीते प्रणिपतति नमस्कुरुते ।
- (६) अथार्चत्यञ्जति भजत्यपचायति चारत्तने ॥ ५२ ॥
चत्वारि वरगूयति च सभाजयति मानति ।
सपर्यत्यर्चयति चाराध्नोति मह्यत्यपि ॥ ५३ ॥
पूजयत्यर्हयति च महत्याराधयत्यपि ।
मानयत्यञ्जयति चार्हति यक्षयतेऽर्चने ॥ ५४ ॥
- (७) सम्मन्यते त्वाद्विषते सम्भावयति मूर्क्षति ।
सत्करोत्यादरेऽपि स्यु(८)रुपास्तौ वरिवस्यति ॥ ५५ ॥
युश्रूषते परिचरत्युपास्ते च द्रवस्यति ।
- (९) यजति त्रिदशार्चायां यजते चोपतिष्ठते ॥ ५६ ॥
- (१०) भिण्णज्यत्युपसेवायां लाडयत्युपसेवते ।
वासयत्यपि संवाहयति विश्रमयत्यपि ॥ ५७ ॥
- (११) ददाति निर्वपति च दधात्यपि च दाशति ।
सनोति दासाति दिशत्यात्मने सप्त यच्छति ॥ ५८ ॥
अपवर्जयति स्पर्शयति विश्राणयत्यपि ।
वितरत्यर्पयति च चणत्यतिमृजत्यपि ॥ ५९ ॥
ददते राति शणति प्रतिपादयतीति च ।
दाने विलभते भ्राजयति श्रणति लाति च ॥ ६० ॥
- (१२) स्वध्याकरोत्यात्मने द्वौ पितृभ्यो निर्वपत्यपि ।
- (१३) विक्षिपत्यात्मनेऽपि स्याद्विक्षेपे विकिरत्यपि ॥ ६१ ॥
- (१४) प्राक्षिप्यति प्राक्षिपति मिनोत्यप्यात्मने द्वयम् ।
प्रक्षेपे पर्ययति च (१५) हविर्दाने जुहात्यदः ॥ ६२ ॥
स्वाहावौषड्वषडभ्यश्च करोति कुरुते पदे ।
- (१६) प्रीणाति प्रयति द्वावप्यात्मनेऽवति तर्पति ॥ ६३ ॥

- पृणाति प्रीणयति च जिन्वत्यपि च हिन्वति ।
धिनेति धिन्वति प्रायतीत्यादीनि च तर्पणे ॥ ६४ ॥
- (१७) केतयत्यामन्त्रयते निमन्त्रयत इत्यपि ।
आमन्त्रणे ग्रामयति कुणयत्यपि पञ्चकम् ॥ ६५ ॥
- (१८) धापयत्यात्मनेऽपि द्वौ धापने पाययत्यमू ।
चूषयत्यादयोऽप्यत्र स्यु(१९)रथो परिवेषणे ॥ ६६ ॥
परिवेवेष्टि परिवेविष्टे यामयति त्रयम् ।
- (२०) आदयत्यात्मनेऽप्येतद्भोजयत्यादि भोजने ॥ ६७ ॥
- (२१) पृणाति पूरयति च विपतिं प्राति पूर्वति ।
पारयत्युम्भति तथा पर्वत्युम्भति मर्वति ॥ ६८ ॥
तूणयत्याप्याययति पूरणे स्युर्भृणाति च ।
- (२२) आह्लादते मृडति च मृणाति मुखयत्यपि ॥ ६९ ॥
पृढत्येवं मदयति मृढयत्यादि तोषणे ।
- (२३) इष्यारम्भे दीक्षते च (२४) जपतीति जपे तथा ॥ ७० ॥
- (२५) जञ्जप्यते तु जज्जमि कृत्सिते जज्जपीति च ।
- (२६) अभुक्तौ तृपवसति लङ्घते व्रतयत्यपि ॥ ७१ ॥
- (२७) तपस्यति श्राम्यति च तप्यते च तपःकृतौ ।
- (२८) मुण्डति मुण्डयति च मौण्ड्ये वापयतीति च ॥ ७२ ॥
मद्राकरोत्यात्मनेऽपि द्वयं भद्राकरोति च ।
- (२९) उपैक्षत उदास्ते च पदे माध्यस्थवाचिनी ॥ ७३ ॥
- (३०) स्युर्विरज्यत्युपरमत्यात्मने विरमत्यमी ।
उपशाम्यति वैराग्ये मोक्षते च मुमुक्षते ॥ ७४ ॥
- (३१) परिव्रजति सन्न्यासे 'सन्न्यस्यत्यात्मनेऽप्यदः ।
- (३२) ब्रह्मीभवति कैवस्ये मुच्यते चापवृज्यते ॥ ७५ ॥

३. अथ क्षत्रियचेष्टावर्गः ॥

- (१) ऐश्वर्य इन्दति नाथति सुरत्यपि नाथते ।
तप्यते तपतीत्येके सुवतीष्टे च सौति च ॥ ७६ ॥
- (२) भुनक्ति पाति दयते गोपायति पिपति च ।
रक्षति त्रापते त्राणे पाळयत्यपि तेजति ॥ ७७ ॥
स्पृणोति कुण्डयति च गुण्डयत्यपि जंसति ।
- (३) शास्ति शिष्टौ दण्डयति शिक्षयत्यपि दाम्पयति ॥ ७८ ॥
- (४) आवर्जयति वशयत्यपि राधयतीति च ।
वशीकरोति सङ्गृह्णात्यात्मने द्वौ वशीकृतौ ॥ ७९ ॥
- (५) परिक्रीणीत इत्येतदुत्कोचादिवशीकृतौ ।
- (६) आयत्तौ स्यादायतते वशीभवति राधयति ॥ ८० ॥
- (७) स्थिरीकृतौ स्थापयति द्रढयत्यपि बृंहति ।
- (८) दधाति धत्ते विभृते विभर्ति भरतीति च ॥ ८१ ॥
धरतीत्यात्मनेऽपि द्वौ भुरण्यति धिपत्यपि ।
मलते धारयति च मल्लते पोषयत्यपि ॥ ८२ ॥
दधते त्रासयति च स्कुन्दते धारणार्थकाः ।
- (९) नियुक्त आज्ञापयति निर्दिशत्यादिशत्यपि ॥ ८३ ॥
द्वावात्मनेऽपि चाज्ञायाः (१०) मय प्रस्थापयत्यमी ।
स्युः प्रेषणे प्रेषयति प्रेषयति प्रहिणोति च ॥ ८४ ॥
- (११) सन्देष्टे वादयति च सन्दिशत्यात्मनेऽप्यदः ।
- (१२) सुवति क्षिप्यति प्रेरयतीरति कुपुभ्यति ॥ ८५ ॥
नुदति क्षिपतीत्येतावात्मने कालयत्यपि ।
डिपत्येवं डेपयति लाभयत्यपि डिप्यति ॥ ८६ ॥
ईरयत्येकयति च प्रेरणेऽस्यति विष्यति ।
- (१३) सेवते जुषते चापि शेषते क्लेबतेऽपि च ॥ ८७ ॥

- खेवते गेवते चापि ग्लेवते पेवते तथा ।
मेवते चापि सेवायां भजति श्रयतीति च ॥ ८८ ॥
आत्मनेऽनुरुणद्ध्येतेऽनुसरत्यनुवर्तते ।
- (१४) सम्भक्तौ तु वृणीते स्युर्वनत्येवं सनत्यमी ॥ ८९ ॥
- (१५) सजुःकरोत्यात्मनेऽपि साष्टे सत्राकरोति च ।
- (१६) नृणाति लम्भयति च वहत्यपि नयत्यमृ ॥ ९० ॥
आत्मनेऽपि प्रापणे स्युः प्रापयत्यापयत्यपि ।
गत्यर्था ये णिजन्तास्ते धातवो नीञ्जसमार्थकाः ॥ ९१ ॥
- (१७) मन्दायते शोठति च लुण्ठयति विळम्बने ।
द्वावात्मनेऽपि समयाकरोति व्याक्षिपत्यमृ ॥ ९२ ॥
- (१८) प्रतीक्षते प्रतीक्षायां स्युरागमयते तथा ।
अनुपाळयतीत्येते प्रतिपाळयतीति च ॥ ९३ ॥
- (१९) त्वरायां सम्भ्रमति च सम्भ्राम्यति तुरण्यति ।
गुण्यति त्वरते सप्त सम्भ्रम्यति तुतोति च ॥ ९४ ॥
- (२०) वैक्लव्ये विक्रवति च टलति द्रवळतीति च ।
समति स्तपतीत्येते विहलत्यपि कन्दते ॥ ९५ ॥
क्रन्दतेऽपि च कैश्चित्तु क्लदते क्रदते स्मृते ।
- (२१) क्लीबायते क्लीबते च क्लैव्ये स्युरवगल्भते ॥ ९६ ॥
- (२२) कुटति ग्रन्थते दूर्छत्यपि क्मरति वृक्कते ।
नसते तुणति कुञ्चत्येवं हरति कुञ्चति ॥ ९७ ॥
भुजति ध्वरतीत्येते कौटिल्ये न्युज्जतीति च ।
- (२३) गुप्तोक्तौ स्यान्मन्त्रयते (२४) भेदे तूपजपत्यदः ॥ ९८ ॥
- (२५) दम्भेच्छायां धीप्सतीति दिदिम्भयति बिप्सति ।
- (२६) संवर्मयति सन्नद्धात्यात्मने सज्जतीत्यमी ॥ ९९ ॥
संयतते दंशयते सन्नाह पदपञ्चकम् ।

- (२७) अध्यास्ते त्वधिषोते चाधिवसत्यधितिष्ठति ॥ १०० ॥
 अधिरोहत्यधिक्रामत्यारोहत्यधिरोहणे ।
 (२८) स्पन्दने स्पन्दते तद्रस्फुरति स्फुलति द्वयम् ॥ १०१ ॥
 (२९) चलने चलति प्रेङ्खत्येवं हलति घट्टते ।
 वलते वल्लते वेल्लत्येवं हलति चेलति ॥ १०२ ॥
 (३०) उच्छ्राये तटति स्तुष्यत्युच्छ्रपस्यात्मनेऽप्यदः ।
 (३१) क्षोभते क्षुभ्यति क्षोभे क्षुभ्नाति च्छान्दसं कचिद् ॥ १०३ ॥
 (३२) प्रतिष्ठतेऽश्चत्ययते व्रजत्ययति गच्छति ।
 ऋणात्यटति यात्येति सरतीयति सर्पति ॥ १०४ ॥
 ह्रस्मति द्रमति त्वङ्गतीङ्गत्यमति मीमति ।
 जिहीते कङ्कते नक्षतीखत्यृच्छति वञ्चति ॥ १०५ ॥
 श्वङ्कते त्रौकते वस्कतेऽहते टीकतेऽभ्रति ।
 मस्कते लङ्कते शोणत्यङ्कते वङ्कतेऽर्दति ॥ १०६ ॥
 पयते वयते विच्छायति पन्थयतीयते ।
 चरण्यति स्रङ्कतेऽपि घटते श्वञ्चतेऽङ्कति ॥ १०७ ॥
 रङ्गति श्वचते लङ्गतीर्ते ध्वजति ध्वञ्जति ।
 चरति धञ्जति श्ववत्यण्डते ग्लुञ्चतीष्यति ॥ १०८ ॥
 वञ्चति प्रोचति म्लोचत्यजति त्वञ्चतीजते ।
 फणति द्रवते गाते पथते विच्छति कचिद् ॥ १०९ ॥
 पथति क्रामति पतयते रिण्वति रण्वति ।
 स्रवति श्यायते धन्वत्यश्वते सलतीत्यपि ॥ ११० ॥
 शुनति लङ्गयति च श्वर्तयत्यपि रेवते ।
 सप्तति च्छान्दसं केचिदेषते नेषते गतौ ॥ १११ ॥
 सप्ताशीतिरितोऽप्यन्ये नोक्ता विस्तरतो भयात् ।
 (३३) वेगितायां गतौ सप्तामी स्युर्धावति तृयते ॥ ११२ ॥

- जवति श्वल्लति श्वल्लत्यपि द्रवति रंहति ।
 (३४) दयते ढीयते व्योमगते (३५) ऽधाकति चागति ॥ ११३ ॥
 चञ्चूर्यतेऽटाव्यते जङ्गम्यते चाप्यरार्यते ।
 गत्यर्था यङ्लुगन्ता ये कुटिलापां गतौ हि ते ॥ ११४ ॥
 (३६) वलगतौति प्लुतगतौ प्लवते शशति त्रयम् ।
 (३७) मन्दायां चोपति गतौ (३८) चतुरायां तु धोरति ॥ ११५ ॥
 (३९) सन्ततायामतति च (४०) त्सरति च्छन्नना गतौ ।
 (४१) मन्दते विकलायां तु द्वयं खञ्जति खोरति ॥ ११६ ॥
 (४२) नीचैः फक्कति (४३) कुन्सायां द्रात्प (४४) याग्रे पुरत्यदः ।
 (४५) पवते वाति वातस्य (४६) वहति प्रवहत्यपाम् ॥ ११७ ॥
 (४७) भ्रमति भ्राम्यति भ्रम्यत्यपि पर्यटति भ्रमे ।
 घोणते घूर्णते पर्येत्येते घुणति घूर्णति ॥ ११८ ॥
 (४८) उद्गच्छत्युन्नमति चाप्युज्जिहीत उदीयते ।
 उदश्चत्युदयत्येतावात्मने द्वाबुदेति च ॥ ११९ ॥
 गत्यर्थाः प्राय उत्पूर्वा * उदयस्याभिधायकाः ।
 (४९) आक्रम्यते चाक्रमते उयोतिष्कर्तृक उद्गमे ॥ १२० ॥
 (५०) सञ्चारे चरतीत्येष तृतीयायुक्त आत्मने ।
 (५१) पतत्यधोगतौ भ्रंसतेऽपि भ्रश्यति भृश्यति ॥ १२१ ॥
 गलति ह्रंसतेऽष्टामी व्यवते स्कन्दतीति च ।
 (५२) अस्तङ्गमेऽस्तमयते निम्लोचत्यस्तमेति च ॥ १२२ ॥
 (५३) इष्यति नश्यति पलायतेऽन्तर्धच इत्यपि ।
 मुण्डतेऽपैत्यपक्रामत्येवमाद्याः पलायने ॥ १२३ ॥
 (५४) स्कुनाति च स्कुनीते च स्कुनोत्पाप्रवतेऽपि च ।
 स्कुनुते स्कुन्दते चापि पडाप्रवणवाचिनः ॥ १२४ ॥

- (५५) अतिक्रामत्युच्चरते चादृत्यतिचरत्यपि ।
उल्लङ्घयत्यतिक्राम्यत्येवमाद्या अतिक्रमे ॥ १२५ ॥
- (५६) द्यौस्त्यभिगच्छत्यभियात्यभ्येत्याद्या अभिक्रमे ।
- (५७) अभियोगेऽभ्यवस्कन्दत्यङ्गुत्यास्तिधुतेऽपि च ॥ १२६ ॥
समाभियुक्ते तिक्रोति तिम्रात्यासेषतीति च ।
- (५८) सेनया त्वभियाने स्यादाभिषेणयतीति च ॥ १२७ ॥
- (५९) सन्निकर्षत्यवष्टब्नात्यासीदत्यपि नेदते ।
परस्मै द्वौ सन्निकृषतेऽवष्टब्नोति चान्तिके ॥ १२८ ॥
- (६०) प्राप्तौ प्राप्नोति भवते विन्दत्यवरुणद्धि च ।
आत्मनेऽपि द्वयं भावयते लभत ऋच्छति ॥ १२९ ॥
- (६१) व्याप्नोति चाश्रुतेऽक्ष्णोति व्याप्तौ इलाखति शाखति ।
द्रावाचिनोति वेवेष्ट्यात्मनेऽप्यसति चेन्वति ॥ १३० ॥
- (६२) पर्याप्नोति तु शक्नोति समते प्रभवत्यपि ।
प्रोथत्यलस्यात्मनेऽपि द्वौ पारयति कल्पते ॥ १३१ ॥
राघते लाघते शक्तौ स्फुरते विभवत्यपि ।
- (६३) स्युरुद्यमेऽवगुरते वृहत्पठति गृधते ॥ १३२ ॥
उद्गारयत उद्युक्ल उद्यच्छत्यात्मनेऽप्यदः ।
- (६४) हृदति स्नायति वटत्यपि गुधयति वण्डते ॥ १३३ ॥
मण्डते वेष्टते वेष्टे मगध्यति मुरत्यपि
कृणात्ति गुण्डयति च परिक्षिपति चात्मने ॥ १३४ ॥
- (६५) वेष्टनायां वटयति वेष्टयस्यादयोऽपि च ।
- (६६) निरुणद्धि निगृह्णाति चात्मने द्वौ निरोधने ॥ १३५ ॥
- (६७) आञ्छत्याकर्ष आकर्षत्यायच्छत्यात्मनेऽप्यदः ।
- (६८) धृष्णोति चाधिकुरुते धर्षयत्यपि धर्षति ॥ १३६ ॥
जयत्येवं विजयते जयत्यभिभवत्यपि ।

- अभ्यस्ति च प्रसहते पराभाषयतीति च ॥ १३७ ॥
विमानयत्यभिभवे वलीनाति न्यकरोति च ।
लङ्घयत्याक्रमति च तरत्याक्रमयतीति च ॥ १३८ ॥
- (६९) विशेषयत्यविशये ह्यतिशेते विशेषयति ।
उत्कर्षयत्यश्चयति विभिनष्टि प्रकर्षते ॥ १३९ ॥
- (७०) चित्रीयते लिङ्गयति विस्माययति चाद्भुते ।
- (७१) स्यातां कुहयते विस्मापयते हेतुतोऽद्भुते ॥ १४० ॥
- (७२) धूनयति धुवति चळयति धूनोति धवति धुनाति च धुनोति ।
चत्वारि चात्मने कम्पयति क्षापयति वाजयति ॥ १४१ ॥
हालयति ह्यालयति हलयति ह्यलयतीति स्युः ।
तद्वत्प्रेङ्खोलयति प्रकम्पने ङोलयत्यपि च ॥ १४२ ॥
- (७३) विळोडयति मध्नाति मथत्येवं खजत्यपि ।
गाहते मन्धने लुथ्यत्यपि लोटति मथ्यति ॥ १४३ ॥
- (७४) खेट्युत्त्रासने भाषयत्येवं दरयत्यपि ।
- (७५) प्रयोजकाङ्गये भीषयते भापयतेऽपि च ॥ १४४ ॥
- (७६) क्षमायते कम्पते त्वङ्गत्येजनीर्ते च वेपते ।
केपते ग्लेपते कम्पे गेपते विजते दश ॥ १४५ ॥
- (७७) ताडने ताडयति च हन्ति विधयति तण्डते ।
प्रहरत्यात्मने * सट्टयति स्फिहयतीति च ॥ १४६ ॥
आघट्टयति चास्फालयति जासयतीत्यमी ।
आहतेऽकर्मकस्वे स्यात् स्वकीयेऽङ्गे च कर्मणि ॥ १४७ ॥
- (७८) युध्यते सम्प्रहरते युद्धे जजति जञ्जति ।
सम्मर्दयति सङ्ग्रामयतीमे कलहायते ॥ १४८ ॥
- (७९) करोत्युपाजेऽन्वाजेभ्यामात्मनेऽपि बलार्पणे ।

- (८०) विक्रम्यते वीरयते पराक्रमत इत्यपि ॥ १४९ ॥
 प्रगल्भते शूरयते पराक्रमत इत्यसौ ।
 ओजायते विक्रमते विक्रमेऽष्टपदी भवेत् ॥ १५० ॥
- (८१) अरुष्करोत्यात्मनेऽपि व्रणपत्यङ्गचूर्णने ।
 (८२) गोकर्तृकायां हिंसायां प्रस्तुम्पति सुटा भवेत् ॥ १५१ ॥
 (८३) हिनस्ति सञ्ज्ञपयति मूढते हन्ति तर्दति ।
 तोपति च त्रोपतीषत्यपि तूर्वति धूर्वति ॥ १५२ ॥
 तोफति त्रोफति रुशत्यपि तुम्पति छुम्पति ।
 तुम्फति छुम्फति शसत्यूर्वत्यूर्वति तोजति ॥ १५३ ॥
 नभते भर्वति मषत्येवं नभ्नाति नभ्यति ।
 तोभते शर्वति वषत्यपि तुभ्नाति तुभ्यति ॥ १५४ ॥
 शूर्यते शेषति तुपत्यपि रोषति रेषति ।
 धूर्यते यूषति तुफत्यपि धूर्वति धूर्वति ॥ १५५ ॥
 प्रमापयत्यर्दयति निर्वापयति रिष्यति ।
 तृणेदि मारयति च श्लयत्यर्दति गूर्यते ॥ १५६ ॥
 क्रयत्युज्जासयति च क्रायत्यपि युध्यति ।
 * तृहत्युन्मूलयति च क्षिणाति च कृणाति च ॥ १५७ ॥
 प्रतिष्किरत्यालभते तृणात्युन्मयतीति च ।
 क्षेणोति छपति दूणाति कृणोति क्षिणोति च ॥ १५८ ॥
 अष्टौ क्षणोति मीनाति स्फुणातीत्यात्मनेऽप्यमी ।
 कुन्धति पुन्धति लुन्धति रिशति रुशति हिंसति स्तृहति ॥ १५९ ॥
 तृंहति मृम्भति मृणति च चुम्बयति श्रथति च कृथति ।
 सर्भति मेदति दणति स्फिष्टयति च हिंसयत्यमी चृतति ॥ १६० ॥
 वणवति हिंसायामुक्ताः शिष्टाश्च ये गणे दृश्याः ।

- केवालीशेवालीकेवासीमस्मसाशब्दाः ॥ १६१ ॥
 आतालीवर्षाळीपार्दालीमसमसाश्च तथा ।
 गतिसञ्ज्ञा हिंसायामष्टोद्दिष्टाः करोतेः प्राक् ॥ १६२ ॥
- (८४) वस्तयते गन्धयते लुम्बति लुम्बयति चार्दनार्थाः स्युः ।
 ओहति तोहति दोहति तद्गुम्बति च तुम्बयत्येते ॥ १६३ ॥
- (८५) दम्फति दफति दुनोति व्यथयति दुःखयति तपति पीडयति ।
 क्लिश्नाति दूनयत्यपि धूपायति खेदयत्याद्याः ॥ १६४ ॥
 दुःखाकरोति तुदति च करोति वैकल्पमुद्राद्विभ्योऽमी ।
 आत्मनेऽपि ग्लपयति ग्लापयत्यपि पीडने ॥ १६५ ॥
 रोठते लोठते कुब्धनात्यपि मन्धति बाधते ।
 एठते हठते तत्र लोटते क्लेशयत्यपि ॥ १६६ ॥
 शण्डते शूलति रुजत्युपत्यामपतीति च ।
- (८६) * भनक्ति मोटयति च भज्यत्यपि मोटति ॥ १६७ ॥
 मुटति म्रदते मर्दे मृदाति च पिनष्टि च ।
 क्षुन्ते क्षुणचि सञ्चूर्णयति पाशयतीति च ॥ १६८ ॥
- (८७) पंसयति ध्वंसयति च नक्कयति च धक्कयत्येते ।
 जम्भयति क्षपयति च नाशयति च नाशानार्थाः स्युः ॥ १६९ ॥
- (८८) उन्मूलयत्युज्जहाति चोत्पाटयति वै समाः ।
 उत्खनत्यात्मनेऽप्येते पञ्चोऽजटयतीति च ॥ १७० ॥
- (८९) भङ्गे पराभवत्युक्ते पराभवत इत्यमू ।
 (९०) जयत्युत्कर्षसम्प्राप्तौ तथा विजयते पदम् ॥ १७१ ॥
- इति क्षत्रियचेष्टावर्गः ॥ ३ ॥

४. अथ वेश्यचेष्टावर्गः ॥

- (१) कृषते कृषतीत्येते कृषौ क्षुरति कर्षति ।
रदत्येषं विलिखति हलति स्युः खनस्यपि ॥ १७२ ॥
- (२) वीजाकरोत्युप्तकृष्टौ (३) स्थाद्वितीयाकरोति च ।
शम्बाकरोति द्विगुणाकरोति द्विः कृषौ त्रयम् ॥ १७३ ॥
- (४) तृतीयात्रिगुणाभ्यां च करोति त्रिः कृषौ मयम् ।
आख्यातानि खनत्वादीन्यूहनीयानि चात्मने ॥ १७४ ॥
- (५) हलिग्रहे हलयति हलिरुक्तो महद्वलम् ।
(६) वपत्सुप्तौ प्रकिरति वपतेऽप्य(७)य रोपणे ॥ १७५ ॥
शूलयत्यपि संरोहयति संरोपयत्यपि ।
- (८) ध्रुवति ध्रुवति स्थैर्यं स्थिरीभवति खायति ॥ १७६ ॥
वदत्येते च खदति मूलति प्रतितिष्ठति ।
- (९) पायस्येते वायति च शोषे शुष्यति शुष्णति ॥ १७७ ॥
आश्यायते शुष्णयति लङ्घतेऽप्य(१०)य वर्षति ।
उनात्ति श्लोकते शर्धत्यपि मर्षति सिञ्चति ॥ १७८ ॥
आर्द्रीकरोति च ज्ञेयमात्मनेऽपि चतुष्टयम् ।
श्लोकपति त्रेमयतीत्यादि जेषति सूदति ॥ १७९ ॥
सचते पर्षति गरत्यपि मेषति मर्षति ।
घरस्युक्षति सेके स्युर्नेषत्यपि च शिम्पति ॥ १८० ॥
गढस्येवं मेहति च तथा भिम्बति निम्बति ।
क्लिद्यति स्तिम्पति स्तीम्यस्यार्द्रीभावे च तिम्पति ॥ १८१ ॥
- (११) स्युः पुंसयति पुष्णाति दृहत्यादि च वर्धने ।
(१२) सम्भ्रये सम्भ्रिभर्तीति सम्भ्ररत्यात्मने त्रयम् ॥ १८२ ॥
साञ्चिनोति खलत्येषं सम्भाण्डयत इत्यपि ।
राशीकरोत्यात्मने द्वौ समूहति समूहते ॥ १८३ ॥

- (१३) उच्चिनोति शिलत्सुच्छे सिलत्सुच्चिनते तथा ।
उच्छति ध्रासयति च ध्रस्नात्यपि तथेषति ॥ १८४ ॥
- (१४) अवहन्तीति वैतुष्यकरणे कण्डयत्यपि ।
फलीकरोति वितुषीकरोतीत्यात्मने द्रयम् ॥ १८५ ॥
परापुनात्यात्मनेऽपि प्रस्फोटयति तत्समम् ।
- (१५) निमीते मायते माने माहते मस्यतीति च ॥ १८६ ॥
शूलव्यस्यपि सम्पाति (१६) सम्भवते सम्भवत्यपि ।
- (१७) पणते ह्रीव्यति तथाऽऽत्मने व्यवहरत्यदः ॥ १८७ ॥
व्यवहारे च पनते परिवर्तयतीत्यपि ।
- (१८) क्रीणाति चैवं क्रीणीते विसारयति च क्रये ॥ १८८ ॥
- (१९) विक्रीणीते निमयतेऽवक्रीणीते च विक्रये ।
(२०) सत्याकरोत्यात्मनेऽपि तुल्यौ सत्यापयत्यपि ॥ १८९ ॥
- (२१) निष्णाति दक्षते चापि नैपुण्ये निपुण्यपि ।
(२२) अर्जने त्वर्जयति च तथैवार्जति सर्जति ॥ १९० ॥
- (२३) कलयत्यपि सङ्ख्याति सङ्ख्याने गणयत्यपि ।
सञ्छष्टे कलते (२४) तुल्यौ त्वाहन्ति गुणयत्यपि ॥ १९१ ॥
- (२५) उत्पुंसयति तु प्रोच्छे प्रोच्छत्युत्सारयत्यपि ।
(२६) वण्डति व्युष्यति तथा विभजत्यात्मनेऽप्ययम् ॥ १९२ ॥
विभागे वण्टयति च * विभाजयत्यवमाति च ।
- (२७) न्यासे निक्षिप्यति न्यस्यत्येवं परिदधाति च ॥ १९३ ॥
निक्षिपत्यात्मने चोषानिदधाति चतुष्टयम् ।
- (२८) तिरोदधात्यपिदधात्यन्तर्धौ पिदधाति च ॥ १९४ ॥
तिरस्करोति व्यस्यति छन्दस्यपवरत्यपि ।
आवृणोति व्यवदधात्युर्णोत्यतिदधाति च ॥ १९५ ॥

- संवृणोति स्तृणात्येतान्यात्मनेऽपि त्रयोदश ।
 अपवारयति ज्वाद्यति स्थगयतीति च ॥ १९६ ॥
 कूळति त्वचतीत्येवं कुम्बयत्यपि कुम्बति ।
 हगति हगतीत्येते थुडति स्थुडतीति च ॥ १९७ ॥
 स्तृणोति तिरयत्येवं स्तृणुते गोपयत्यपि ।
 अपोर्णुते त्वपाणोति (२९) विवृणोति विवृणोति च ॥ १९८ ॥
 तथैवापवृणोति द्वावात्मने * निरिणाति च ।
 (३०) अपेक्षतेऽभ्यर्थयते भिक्षतेऽर्द्धति नाथति ॥ १९९ ॥
 याज्यायां वनुते मार्गत्पमी चतति याचति ।
 चदतीत्यात्मनेऽपि स्युः (३१) र्वेयते मार्गयत्यपि ॥ २०० ॥
 मार्गस्यप्यश्नति गवेषयत्यन्वीक्षतेऽपि च ।
 अन्वेषते च पयति चिनोतीत्यात्मनेऽप्यदः ॥ २०१ ॥
 अन्वेषणे मृगयते मृगयतीत्यपि केचन ।
 (३२) प्रतिदत्ते विनयते निर्यातयति तत्समम् ॥ २०२ ॥
 विचोत्सर्गे व्यपति च तथा विनयतेऽपि च ।
 (३३) दोहानुकूल्ये दुग्धे (३४) गौः प्रस्तुते प्रस्नवे स्वयम् ॥ २०३ ॥
 रिणक्ति दोग्ध्यात्मनेऽपि प्रपूरयति दोहने ।
 (३५) क्षरणे स्तेपते श्रोतस्यपि क्षरति तेपते ॥ २०४ ॥
 रीयते स्यन्दते चैव (३६) स्रवति स्नोति तु स्रवे ।
 (३७) विष्णाति रैचयति च बिप्रयुक्ले च रेचति ॥ २०५ ॥
 विश्लेषणे स्युर्विश्लेषयति योति विद्योति च ।
 (३८) मिश्रयत्यपि संयौति सम्पृक्ते सम्पृणक्ति च ॥ २०६ ॥
 मिश्रणे संसृजति च श्रीणातीत्यात्मनेऽप्यदः ।
 (३९) सङ्गतौ समियतीति सङ्गच्छति समृच्छति ॥ २०७ ॥

- अकर्मकास्त्वात्मनेऽमी सम्बधनाति मिलत्यपि ।
 समवैति व्यतिष्ठजत्येवं सचत उच्यति ॥ २०८ ॥
 (४०) आतश्चत्पातश्चने चा(४१) लम्बयत्यासजत्यपि ।
 आलम्बने(४२)ऽथ शैथिल्ये श्रन्यते चिल्लतीति च ॥ २०९ ॥
 (४३) ओलण्डयत्युन्नयत उत्क्षिपत्यात्मनेऽप्यदः ।
 उलण्डयति चोत्तन्नान्त्युत्तन्नोत्त्युत्तरत्यपि ॥ २१० ॥
 उत्तम्भयति चोत्क्षिप्यत्युत्क्षेपे दोलयत्यपि ।
 (४४) आनीतावानयत्येतावात्मनेऽप्याहरत्यपि ॥ २११ ॥
 (४५) सम्मार्जयति सम्मार्ष्टि तथा परिसमूहति ।
 समूहते च सम्मार्ग (४६) उपदेग्ध्युपलिम्पति ॥ २१२ ॥
 पदद्वयं चात्मनेऽपि गोमयस्युपलेपने ।
 (४७) सन्धुक्षयति सन्दीपयतीन्धे ज्वालयत्यपि ॥ २१३ ॥
 सन्धुक्षणे ज्वालयति ज्जर्दते जर्दयत्यपि ।
 (४८) पाके श्रीणाति पचतीत्यात्मने श्रपयत्यपि ॥ २१४ ॥
 रन्धयत्यपि विक्लेदयति साधयतीति च ।
 श्राति श्रापति विक्लिद्यत्यपि राधयति रधयते ॥ २१५ ॥
 पच्यते कृध्यते चैते पाके स्युः कर्मकर्तृके ।
 (४९) ऋजते भर्जते भ्राष्ट्रे तुपभृजति भृजते ॥ २१६ ॥
 (५०) शुलाकरोत्यात्मनेऽपि शुलपाके पदं मतम् ।
 (५१) द्रवीकृतौ लीनयति कयति द्रावयत्यपि ॥ २१७ ॥
 लालयत्यपि लाययत्यपि लापयतीत्यमी ।
 (५२) द्रौ सन्दधात्यभिषुणोत्यात्मने द्रौ च शुचयति ॥ २१८ ॥
 तथा चुचयत्यभिषवे (५३) संस्कृतौ संस्करोत्यदः ।
 आत्मने (५४) प्रतिपत्नते तु स्यादुपस्कृते पदम् ॥ २१९ ॥
 (५५) स्वादते स्वर्दते रुच्यां स्वदते रोचतेऽपि च ।

५. अथ शूद्रचेष्टावर्गः ॥

- (१) वयते वयति व्युताचूयते (२) ऽय विषीव्यति ॥ २२० ॥
 स्युतौ निषीव्यति तथा परिषीव्यति सीव्यति ।
 (३) तक्ष्णाति तक्षति तनयति त्वक्षति तक्षणे ॥ २२१ ॥
 तनूकरोत्यात्मनेऽपि परिवासयतीति षद् ।
 (४) उच्चेजयति तीक्ष्णत्वे सङ्क्षुण्णते क्ष्णौति निश्चयति ॥ २२२ ॥
 निक्षिनोति निशीशासत्यात्मनेऽपि मतं द्वयम् ।
 (५) लुनाति लुम्पति तथा छिनत्तीत्यात्मने त्रयम् ॥ २२३ ॥
 घुटति च्छोटयति च चुटति च्छुटतीति च ।
 छेदने वर्धयति च च्छयति दृश्यति कृन्तति ॥ २२४ ॥
 चतुर्दश त्रोटयति द्यति च्छेदयतीत्यमी ।
 (६) त्रोटति घुटयति च्छेदे छिद्यते कर्मकर्तृके ॥ २२५ ॥
 (७) भिन्ने विदारयति च भिनत्ति द्यति मुण्डति ।
 बिलति स्फोटयति च दृणात्याखण्डयत्यपि ॥ २२६ ॥
 मृस्यति च्छिद्रयति च दारयत्यपि भेदने ।
 (८) दहति श्रेषति श्लेषत्यपि प्रोषति चूर्धते ॥ २२७ ॥
 तापयत्योषति तपत्यपि प्लुष्यति कुण्डते ।
 दाहे कूटयति प्लोपत्यमी (९) तत्र तु गहिंते ॥ २२८ ॥
 दन्दह्यते दन्दहीति दन्दग्धीति पदत्रयम् ।
 (१०) ग्रीचति स्तेनयति च चुरण्यति च रुण्टति ॥ २२९ ॥
 स्तेये चोरयति ग्लोचयति कोजति खोजति ।
 मृष्णाति लुण्टयति च मूषत्यपहरत्यदः ॥ २३० ॥
 आत्मने (११) ऽप्यास्कन्दतीति जर्हतीति बलाद्धृतौ ।
 (१२) प्रसहत्यात्मनेऽप्येव हठतीति बलात्कृतौ ॥ २३१ ॥
 (१३) धूर्तक्रियायां घातति द्राघते मङ्गते त्रयम् ।

- (१४) निष्कुष्णाति च निष्कर्षे निष्कर्षति च तूळति ॥ २३२ ॥
 स्यान्निष्कुलाकरोत्येतदात्मने चा (१५) त्र सङ्गथे ।
 डाग्निष्पत्रासपत्राभ्यां करोति कुरुते परे ॥ २३३ ॥
 (१६) सन्दानयति बध्नाति मूर्धत्यन्दति कीळति ।
 पाशयत्यन्तति जुटति सिनुते च कञ्चते ॥ २३४ ॥
 कचते टङ्कयति च योजयत्यपि मञ्चयति ।
 काञ्चते ग्रन्थयति च सिनाति च सिनोति च ॥ २३५ ॥
 संयच्छत्यात्मने षद् स्युर्नष्टत्यपि दधाति च ।
 युनातीति मवते च बन्धे मवति योजति ॥ २३६ ॥
 (१७) स्तम्भते स्कम्भते स्तम्भे वस्यत्यपि च पीळति ।
 स्तम्भोति प्रतिबध्नाति स्तम्भनाति स्तम्भयत्यपि ॥ २३७ ॥
 स्कम्भोति चैव स्कम्भनाति स्तम्भोति स्कम्भयत्यपि ।
 स्तुम्भनाति चैव स्कुम्भनाति स्कुम्भोत्येतानि षोडश ॥ २३८ ॥
 (१८) साहसिक्ये प्रकुरुते (१९) दुःखयत्यघयत्यपि ।
 कष्टायते दुष्कृतेऽमी (२०) प्रत्यवैति तु दुष्यति ॥ २३९ ॥
 विघ्ने विहन्यत्यन्तरेति प्रत्युहत्यात्मनेऽप्यदः ।
 विघ्नयत्यन्तरयति विच्छिन्ते विच्छिन्नति च ॥ २४० ॥
 (२१) * सन्ताने सन्तनोतीति निर्वहत्यात्मने द्वयम् ।
 तथा सत्रपते सन्तानयतीति चतुष्टयम् ॥ २४१ ॥

इति शूद्रचेष्टावर्गः ॥ ५ ॥

इति द्वितीयकाण्डः ॥

अथ तृतीयकाण्डः ।

प्रकीर्णकसनाद्यन्तनानार्थान्यात्मनेपदे ।

तदन्यस्मिन् विभागश्च सङ्गृह्यन्तेऽत्र वर्गशः ॥ १ ॥

१. अथ प्रकीर्णकवर्गः ॥

यानि पूर्वमसङ्गत्या नैवाख्यातान्यचक्षत ।

वक्ष्यन्ते तानि वर्गेऽस्मिन् प्रकीर्णाख्ये यथास्मृति ॥ २ ॥

(१) विभाति व्युच्छते व्युष्टे प्रभाति विविशत्यपि ।

(२) दिवन्दते श्वेतते त्रीणि स्युः शुक्लतेऽवदायति ॥ ३ ॥

(३) रज्यति त्रीणि रजति लोहितायति चात्मने ।

शोणतीति च रज्जिन्नि (४) इयामस्वे इयामलायते ॥ ४ ॥

नीलायते नीलति च तथा इयामायते पदम् ।

(५) बिन्दत्यवयवे भिन्दत्यवयौति सटत्यपि ॥ ५ ॥

(६) सङ्गाते झटति श्रोणत्येवं जटति पूळति ।

गोष्ठते लोष्ठते इलोणत्यपि भ्रक्षति पिण्डते ॥ ६ ॥

इलोक्ते हुण्डते पिण्डयति पूलयतीत्यपि ।

शण्डतेऽथो मुस्तयति स्त्यायत्यश्नोति चाक्षति ॥ ७ ॥

इति प्रकीर्णकवर्गः ॥ १ ॥

२. अथ सनाद्यन्तवर्गः ॥

(१) घातोस्तुमर्थादिच्छायां सनि रूपं बुभूषति ।

शिशिसिषत इत्यादि पूर्ववच्चात्मनेपदम् ॥ ८ ॥

(२) सुपो मान्ताव्ययान्यस्मात्कचित्काम्यतिकर्मणः ।

आत्मनस्तु तदिच्छापामर्थे शब्दद्वयं भवेत् ॥ ९ ॥

पुत्रकाम्यति पुत्रीयत्यृक्काम्यत्यृच्यतीति दिक् ।

(३) एवं कर्मण आधारादाचारादुपमार्थकात् ॥ १० ॥

कचित्पुत्रीयति च्छात्रं मश्रे सौधीयतीति दिक् ।

(४) उपमानात्तथा कर्तुराचारार्थे क्याङि किंपि ॥ ११ ॥

द्वे रूपे भवतो यद्गद्गर्दभोऽश्वायतेऽश्वति ।

(५) क्यङ्योऽजोऽप्सरसोर्नित्यं पय आदेस्तु वा सलुक् ॥ १२ ॥

कन्याऽप्सरायते त्वोजायतेऽहिः कं पयायते ।

पयस्यते * तथाऽन्यस्मात्सलोपादि समृद्धताम् ॥ १३ ॥

(६) च्यर्थे शृशादेर्हलोपे + क्यङ्यच्यपन्तादुभृशायते ।

सुमनायत इत्यादिरूपाण्युद्धानि सर्वतः ॥ १४ ॥

भृशः शश्वत्पद्रेहद्रेहर्चोऽथ दुर्मनाः ।

सुमना उन्मना ओजोऽभिमानाश्चपलः शुचिः ॥ १५ ॥

मन्दरेफन्मद्रभद्रपण्डिताण्डरकण्डराः ।

उत्सुको हरितो नीलः फेनः शीघ्रो भृशादयः ॥ १६ ॥

(७) तत्रैव डाङ्लोहितादेः क्यषि वा चात्मनेपदम् ।

दिङ्लोहितायतीत्यादि डाचः पठपटायति ॥ १७ ॥

लोहितजिह्मश्यामाः सुखदुःखे धूमचर्मगर्वाश्च ।

इषो मूर्छा निद्रा कृपा च करुणादयोऽप्यवृत्तरणात् ॥ १८ ॥

(८) कष्टात्सत्राच्च कक्षाच्च कृच्छ्राद्गहनतोऽपि च ।

कष्टायते प्रभृतयः पापार्थं क्रमणे क्याङि ॥ १९ ॥

(९) तं वर्तयति रोमन्थाद्रोमन्थायत इत्यदः ।

(१०) बाष्पोष्मफेनादुद्धान्ताविदं बाष्पायतेमुखम् ॥ २० ॥

(११) सुखादेः स्यादनुभवत्यर्थे दुःखायतेमुखः ।

सुखदुःखासङ्कृपणकरुणाकीकृतप्रवत् ॥ २१ ॥

कृच्छ्रप्रतीपसोढाः स्युरमी दश सुखादयः ।

(१२) शब्दादिषु कृतौ शब्दायते वैरायतेमुखः ॥ २२ ॥

* "तथाऽन्यस्मात्सलोपे वा दिगृह्यताम्" इति पाठान्तरम् ॥

† "क्यङ्यर्थे भृशायते" इति पाठान्तरम् ॥

शब्दादयस्तु सूत्रोक्ता वार्तिकोक्ता अटादयः ।

अटाट्टशीकाकोटाश्च सोटापृष्ठौ च दुर्दिनम् ॥ २३ ॥

पोटापृष्ठा च सुदिनं नीहारश्चेत्पटादयः ।

(१३) तपस्यतीत्यादिकं तु प्रायः पूर्वं प्रदर्शितम् ॥ २४ ॥

(१४) कण्द्वादेर्येकिकं कण्ड्वयस्यात्मनेऽपि हृणीयते ।

अमूयतीत्यादिकं च प्रायः प्रागेव कीर्तितम् ॥ २५ ॥

(१५) घातोर्हलादेरेकाचः पौनःपुन्ये भूशे यङि ।

चेक्रीयतेमभृतयो * न मृशार्थे शुभो रुचः ॥ २६ ॥

(१६) बहुलं लुकि तत्रापि धोभोत्यादिकमुदात्तम् ।

(१७) सूचिमृद्वृणुर्मृद्वर्त्यश्विभ्यश्च यङिष्यते ॥ २७ ॥

सोमूच्यतेऽटाज्यतेऽरार्यत इत्यादिकं ततः ।

(१८) गत्यर्थेभ्यस्तु कौटिल्ये लुपादेर्भावगर्हणे ॥ २८ ॥

यङि जङ्गम्यते लोलुप्यत इत्यादिकं भवेत् ।

(१९) प्रयोजकस्य व्यापारे † घातुमात्राकृतेर्गिचि ॥ २९ ॥

भावपत्यादि तत्रोक्तं गिचश्चेत्यात्मनेपदम् ।

(२०) मुषन्ताणिचि धात्वर्थे बहुलं भादि चेष्टवत् ॥ ३० ॥

(२१) तत्करोतीति मृण्डादेः बडुं मृण्डयतीति दिक् ।

(२२) स्युलादेस्तु तदाचष्टे स्यवयत्पादिकं भवेत् ॥ ३१ ॥

(२३) सत्यार्थेवेदादापुक् च स्यात्सत्यापयतीति दिक् ।

(२४) श्वेताश्वाद्श्वतरतो लोपोऽश्वतरयोगिचि ॥ ३२ ॥

गाळोडिताहारकयोर्लुप्येते इतकौ तथा ।

श्वेतयत्यश्वयति गाळोडयत्पाद्वरयति ॥ ३३ ॥

(२५) गिच् कृतत्वचवर्गेभ्यस्तं गृह्णात्यर्थे इष्यते ।

अत्वं च हलिकल्पोः स्यात्(२६) सिध्याने रूपशब्दतः ॥ ३४ ॥

(२७) विमोके संयमे पाशा(२८) चूस्ताद्विहनने भवेत् ।

(२९) भोजने तस्मिन्चौ च व्रतशब्दाणिचो विधिः ॥ ३५ ॥

(३०) परिधाने समाच्छादे वस्त्रा(३१) लोकोन्मोऽनुपार्जने ।

(३२) तेनातिक्रामत्यर्थेऽश्वयति हस्तयतीति च ॥ ३६ ॥

(३३) सेनाशब्दाच्चूतीयान्तादाभियाने तु सः ष च ।

(३४) वीणया उपगाने स्यात् (३५) सन्नाह वर्मणो भवेत् ॥ ३७ ॥

(३६) चूर्णादवध्वंसनेऽर्थे (३७) तूलाणिजवकाषणे ।

(३८) श्लोकादुपस्तुतौ (३९) वास्याः परेऽछेदन इष्यते ॥ ३८ ॥

(४०) गिङ्गलाच्चन्निरसने दिग्गस्तयत आदिकम् ।

(४१) पुच्छादुदसने गिङ् स्यात्पर्यासे व्यसनेऽपि च ॥ ३९ ॥

(४२) चीवरात्सञ्चये चार्थे परिधाने च गिङ् भवेत् ।

(४३) भाण्डात्समाचिनोत्पथे गिङ् सम्भाण्डयते हि दिक् ॥ ४० ॥

(४४) निर्दिष्टार्थे कृतस्तस्मादुपसर्गादितोऽपि च ।

कंसं घातयतीत्यादिसिद्धयेऽन्यो गिजुच्यते ॥ ४१ ॥

प्रत्यक्षमिव कंसादेः * साधनत्वेन मन्यते ।

उक्तं हि भर्तृहरिणा महाभाष्यानुसारिणा ॥ ४२ ॥

शब्दोपहितरूपाश्च बुद्धेर्विषयतां गतान् ।

प्रत्यक्षमिव कंसादीन् साधनत्वेन मन्यते ॥ ४३ ॥

इति सनाद्यन्तवर्गः ॥ २ ॥

* अनेन निषेधेन “भृशं रोचते क्षोमते इत्यत्र यक् नेति भाष्यम्” इति विद्वान्तकौमुद्यां दीक्षितोक्तिरपि सङ्गच्छते ॥

† “घातुमात्राकृते गिचि” इति पाठान्तरम् ॥

* “साधनत्वाच्च विध्यति” इति पाठान्तरम् ॥

३. अथ नानार्थवर्गः ॥

अथ नानार्थधातुस्थान्याख्यातानीह कानिचित् ।
ययामति प्रदर्शयते व्यक्तं भूवाद्यनुक्रमात् ॥ ४४ ॥
गणेऽवधारणात्कापि सूत्रे तेन विशेषणात् ।
काप्यर्थान्तरनिर्देशादनेकार्था हि धातवः ॥ ४५ ॥

अथ भ्वादिगणः ।

- (१) भवतीत्येष सत्तायां प्राप्तिसम्पत्तिजन्मसु, ।
आद्योपलम्भे पर्याप्तौ सामर्थ्ये प्रभवत्ययम्, ॥ ४६ ॥
सम्भावनायां माने च साहित्ये सम्भवत्यसौ, ।
शक्तिप्राप्त्योर्विभवति, प्राकट्ये व्युद्भवत्यसौ ॥ ४७ ॥
(२) ग्रन्थप्रतिष्ठालिप्सासु गाधते (३) नाथतीति तु ।
याच्ञोपतापैश्वर्येषु (४) तेष्वंशेषि च नाथते ॥ ४८ ॥
(५) स्तवेऽभिवादाने चापि वन्दते (६) भन्दते पुनः ।
सौख्यकल्याणयोः (७) मीदपदस्वप्नगतितुतीः ॥ ४९ ॥
आह मन्दत इत्येतत् (८) ददते दानधारणे ।
(९) क्रीडायामूर्दते माने (१०) ङादते ङादशब्दयोः ॥ ५० ॥
(११) कुन्थति पुन्थति लुन्थति मन्थति मान्थत्यमी पञ्च ।
हिंसासङ्कलेशनयोः (१२) श्रन्दत्याङाददीपनयोः ॥ ५१ ॥
(१३) गतिमाङ्गल्यशास्त्रेषु सेधति (१४) स्थैर्यहिंसयोः ।
खदत्य (१५) यार्दति गतिपाञ्चाहिंसासु सम्मतम् ॥ ५२ ॥
(१६) कन्दति क्रन्दति क्न्दत्याह्वाने रोदने त्रपम् ।
(१७) द्रेकते ध्रेकते शब्दोत्साहयोः (१८) श्रकते पुनः ॥ ५३ ॥
तृप्तौ च प्रतिघाते च (१९) गत्याक्षेपे तु महुते ।
कैतवे (२०) द्राघते त्वेतत्सामर्थ्यायामयोर्मतम् ॥ ५४ ॥
(२१) गतौ लङ्कृत इत्येतन्निवृत्तौ भोजनस्य च ।

- (२२) शोषणे चालमर्थे च राखत्योखति लाखति ॥ ५५ ॥
द्राखति ध्राखतीत्येते (२३) गतौ त्वङ्गति कम्पने ।
(२४) मञ्जते धारणोक्त्वायपुजनेष्व (२५) य कञ्जते ॥ ५६ ॥
दीप्तिबन्धनयोः (२६) गत्यामीजते कुत्सनेऽपि च ।
(२७) * शाठ्यमेद्दन्दम्भेषु मुञ्जते मचते पदम् ॥ ५७ ॥
(२८) स्थानार्जनोपार्जनगतिष्वृजेः स्यादर्जते पदम् ।
(२९) स्यात्सम्पर्चनकौटिल्यप्रतिष्ठम्भविलेखने ॥ ५८ ॥
तारे शब्दे कोचतीति (३०) याच्ञागत्योस्तथाऽञ्जते ।
(३१) तयोश्च पुजने चाञ्जत्य (३२) जति क्षेपणे गतौ ॥ ५९ ॥
(३३) कौटिल्याल्पीभवनयोः कुञ्जति कुञ्जतीत्युभे ।
(३४) मूर्छित्येष समुक्त्वाये मोहे स्यात् (३५) खर्जतीति तु ॥ ६० ॥
व्यथने पुजने (३६) हिंसात्राणयोस्तुञ्जतीत्ययम् ।
(३७) शब्दे गजति मादे च (३८) हियडतेऽनादरे गतौ ॥ ६१ ॥
(३९) अतिक्रमे च हिंसायामदृते (४०) मुण्ठते शुचौ ।
पलायने च (४१) कटति वर्षावरणयोर्गतौ ॥ ६२ ॥
(४२) शटत्ययं विशरणे गतौ रुज्यवसादने ।
(४३) बाल्ये च परिभाषायां लठतीत्य (४४) य पेटति ॥ ६३ ॥
शब्दसङ्घातयोः (४५) मीदे निवामे च मटत्यदः ।
(४६) हठतीति बलात्कारे प्लुतौ शङ्कन्दनेऽपि च ॥ ६४ ॥
(४७) हिंसासङ्कलेशयोः पेटत्य (४८) यो शठति कैतवे ।
तयोश्चा (४९) यो लुण्ठतीति गतावालस्य एव च ॥ ६५ ॥
(५०) तेपते क्षरणे कम्पे (५१) ग्लेपते दैन्यकम्पयोः ।
(५२) अवस्त्रंसे प्रमादे च स्त्रंसते (५३) लम्बते पुनः ॥ ६६ ॥
शब्दे चावस्त्रंसने च (५४) मानसे च जपत्ययम् ।

(५५) हिंसाभाषणयोः शोभत्य(५६)त्र दीप्तौ च शुम्भति ॥ ६७ ॥

(५७) शब्दे रणति गत्यां तु घटादावेष पठयते ।

(५८) पैणति मेरणाऽऽश्लेषगमनेषु पदं त्रिषु ॥ ६८ ॥

(५९) लौहित्ये शोणति गतौ (६०) सम्भक्तौ वनति ध्वनौ ।

(६१) दीप्तिकान्तिगतिष्विष्टं त्रिष्वर्थेषु कनत्यदः ॥ ६९ ॥

(६२) गतौ च शब्दसम्भक्त्योरमतीति प्रयुज्यते ।

(६३) क्रमते क्रम्यते स्यातां तापनोत्साहवृत्तिषु ॥ ७० ॥

(६४) नयते रसणे गत्यां (६५) दयते तु तयोरपि ।

आदानदानहिंसामु (६६) वन्यते क्लेशशब्दयोः ॥ ७१ ॥

(६७) पूयते स्याद्विशरणे दुर्गन्धे चा(६८)य तापते ।

पाळने स्फीततायाश्च (६९) प्रेप्सागत्योश्च हर्षति ॥ ७२ ॥

(७०) भ्रंशेऽदने गळति च (७१) शब्दसङ्ख्यानयोर्द्वयोः ।

कळते (७२) शळते स्वेष चलने संवृतावपि ॥ ७३ ॥

(७३) भळते भलळते हिंसादानयोः परिभाषणे ।

(७४) चलने सञ्चये चोक्तः खलतीति (७५) फलत्यदः ॥ ७४ ॥

आदितश्चेद्विशरणे निष्पत्तौ स्यादनादितः ।

(७६) अळतेऽळति भूषायां पर्याप्तौ वारणे द्वयम् ॥ ७५ ॥

(७७) गतौ जग्धौ च चरति (७८) सङ्घाते रुजि शूळति ।

(७९) हिंसाकरणयोः कृण्वेः कृणोति प्रापणेऽपि च ॥ ७६ ॥

(८०) पराभिभूतावुत्कर्षे जपत्यन्ते स्वकर्मकः ।

(८१) स्वाम्यर्थदानावगतिप्रवेशपाञ्जागतीच्छाश्रुतिवृत्त्यवप्तीः ७७

आलिङ्गनश्रापुतिभागवृद्धिर्हिंसाक्रियाश्चावतिरेष वक्ति ।

(८२) धुक्षते धिक्षते सन्दीपनक्लेशनजीवने ॥ ७८ ॥

(८३) हिंसाविश्राणनगतिस्वीयते स्यात् (८४) दक्षते ।

शैघ्रयवृद्धयोर्वटादौ तु तदेव गतिर्हिंसयोः ॥ ७९ ॥

(८५) स्यान्मौण्येऽप्योपनयनव्रतादेशेषु दीक्षते ।

(८६) जिज्ञासने च विद्याया ग्रहणे चापि शिक्षते ॥ ८० ॥

(८७) कासते कफजे शब्दे दीप्तौ चायं प्रयोगतः ।

(८८) द्राक्लति भ्राक्लति ध्वाक्लनीच्छायां घोरवाशिने ॥ ८१ ॥

(८९) अक्षत्यक्ष्णोति सङ्घाते व्याप्तावप्य(९०)य मर्षति ।

सहने सेचने (९१) श्लेषक्रीडयोर्लम्पनीत्यदः ॥ ८२ ॥

(९२) जर्जति द्वे चर्चति सन्तर्जने परिभाषणे ।

(९३) उरसा गमने दाने वृद्धावपि च मोहने ॥ ८३ ॥

(९४) क्ष्वेदते स्नेहने मोक्षे (९५) दीप्तौ स्वादे च रोचते ।

(९६) प्रमादे स्मंसते चावस्मंसने ध्वंसने गतौ ॥ ८४ ॥

(९७) सञ्जते दानगतयोः स्याद् (९८) व्यथने चलने भये ।

(९९) कम्पे विळसने चार्थे कम्पते चलनीत्यम् ॥ ८५ ॥

(१००) हलतीति पदं गत्यां तदेव चलने मितम् ।

(१०१) हर्षरूपेणयोर्मिस्वान्पदेर्भेदयतीति णौ ॥ ८६ ॥

(१०२) बळतीत्येष घान्यस्यावरोधे प्राणनेऽपि च ।

(१०३) बन्धुक्रियायां संस्त्याने कोलतीत्य(१०४)य होलति ॥ ८७ ॥

स्याद्धिंसासंवरणयोः (१०५) क्रोशत्याह्वानरोदने ।

(१०६) सीदति स्याद्विशरणे गतावप्यवसादने ॥ ८८ ॥

(१०७) सम्पर्वने तु कौटिल्ये प्रतिष्ठम्भे विलेखने ।

तारे शब्दे कोचतीति उबलादेरितरस्य च ॥ ८९ ॥

(१०८) मिथ्याज्ञानेऽनवस्थाने भ्रमति भ्राम्यतीत्युभे ।

* स्त्यायतेः प्रागात्मनेऽपि (१०९) गतिशुद्धयोस्तु धावति ९०

- (११०) पदं भूषणपर्याप्तिवारणेष्वलतीत्यदः ।
 (१११) दीप्त्यादानगतिष्विष्टमसतीत्य (११२) य चीवति ॥ ९१ ॥
 स्यादादाने संवरणेऽप्य (११३) य हिंसनमेषयोः ।
 मेदत्येत (११४) न्मेधति तु सङ्गमे च तयोरपि ॥ ९२ ॥
 (११५) कुत्सायां सन्निकर्षं च नेदतीत्य (११६) य वेणति ।
 चिन्तानिशासनगतिवादिग्रहबुद्धिषु ॥ ९३ ॥
 (११७) निशासनेऽर्चने चायत्य (११८) य स्वशति बाधने ।
 स्पर्शने (११९) बहतीत्येतत्स्वन्दने प्रापणे धृतौ ॥ ९४ ॥
 (१२०) क्षयस्यादानसंश्रयोः हिंसायां चेन्न चात्मने ।
 (१२१) यजतीति तु देवार्चादानसङ्गतिकर्मसु ॥ ९५ ॥
 (१२२) हयति स्पर्धने शब्दे (१२३) वपर्युप्तौ च मृण्डने ।
 (१२४) दाने निरसने दीप्तावप्यवाश्वेषणीत्यदः ॥ ९६ ॥
 (१२५) शब्दसङ्ज्ञातयोर्धात्वोः स्वायत्य (१२६) य धमत्यदः ।
 कृशानुफूत्कृतौ शब्दे (१२७) ऽप्युपतापे स्वरत्यपि ॥ ९७ ॥
 (१२८) ऋच्छेर्गतीन्द्रियलयमूर्तिभावेषु ऋच्छति ।
 ऋच्छादेशे तदेवार्तेः शिति स्यात्प्रापणे गतौ ॥ ९८ ॥
 (१२९) सवतीति पदं धात्वोः प्रसवैश्वर्ययोर्गता ।
 (१३०) पुत्रे तरत्युत्तरणे (१३१) स्कन्दतीति तु शोषणे ॥ ९९ ॥
 गत्या (१३२) मथो नमत्येतन्नमस्कारेऽपि शब्दने ।
 (१३३) सेवने सचते तद्वत्समवाये सचत्यपि ॥ १०० ॥
 (१३४) वदते तृक्तिविषयभासनोत्साहवृत्तिषु ।
 (१३५) सहतेऽभिभवे क्षान्तौ गतिवृद्धयोः इवत्ययम् ॥ १०१ ॥
 (१३६) पवते रक्षणार्थौ च सोमस्य मरुतो गतौ ।
 (१३७) निर्णेतृत्वेन भजने तिष्ठते स्वप्रकाशने ॥ १०२ ॥
 (१३८) देवार्चासङ्गतिकृतिमैत्रीषु पथिकर्तुके ।

धात्वर्थे * मन्त्रकरणेऽकर्मके चोपतिष्ठते ॥ १०३ ॥
 परस्मैपदमन्यत्र लिप्स्योपस्थितौ न वा ।

इति श्वादिगणः ।

अथादादिगणः ।

- (१३९) गतिगन्धनयोर्वाति (१४०) हन्तीति गतिहिंसयोः ॥ १०४ ॥
 (१४१) ग्रहणेऽप्युपहन्त्येतदशुचीकरणे ? ऽपि च ।
 (१४२) वेतीति कान्तिगमनप्रजनासनखादाने ॥ १०५ ॥
 (१४३) गतिशासनयोः कस्त (१४४) ईर्ते तु गतिकम्पयोः ।
 (१४५) ईर्ते स्तुतौ गतिनायां याज्ञप्रेरणभोजने ? ॥ १०६ ॥
 (१४६) व्यक्तवाचि भवेच्छष्टे हृष्टौ (१४७) यौति तु मिश्रणे ।
 अमिश्रणेऽपि (१४८) सौतीति प्रसवैश्वर्ययोर्मतम् ॥ १०७ ॥
 (१४९) ज्ञानविश्वासयोः प्रत्येत्य (१५०) ध्येत्यधिगमे स्मृतौ ।
 (१५१) भस्ने जक्षति हसने (१५२) दीधीते भासि देवने ॥ १०८ ॥
 (१५३) वेवीते वेति तुल्यार्थश्छान्दसाविति भाष्यकृतः ।
 (१५४) तवीति तौति वृद्धयर्थे हिंसायां पूरणे गतौ ॥ १०९ ॥

इत्यदादिगणः ।

अथ जुहोत्यादिगणः ।

- (१५५) जुहोति हविरासेके दानेऽप्येके (१५६) पिपति तु ।
 पाकने पूरणे (१५७) दीप्तौ क्षरणार्थे जिघत्त्यदः ॥ ११० ॥
 (१५८) बभस्ति भर्त्सने दीप्तौ (१५९) मिपीते मानशब्दयोः ।
 (१६०) नेनेक्ति पोषणे शौचे (१६१) बिभर्ति धृतिपोषयोः ॥ १११ ॥
 तयोर्द्धधाति दाने चाभिधात्युक्तिबन्धयोः ।
 श्रद्धाति तु विस्मयभस्पृहयोः पञ्च चात्मने ॥ ११२ ॥

इति जुहोत्यादिगणः ।

* "मन्त्रणे चार्थे" इति पाठान्तरम् ॥

† "स्तुते बधेनायां याच्या प्रेरणपूरणे" इति पाठान्तरम् ॥

अथ दिवादिगणः ।

- (१६२) विजिगीषागतिक्लीढाव्यवहारश्रुतिस्तुतीः ।
 दीव्यतीत्याह (१६३) गत्यां तु शोषणे स्त्रीव्यतीत्यदः ॥ ११३ ॥
 (१६४) ऋस्पति हरणं दीप्तौ (१६५) व्रीढतीत्येष चोदने ।
 लज्जायां चा(१६६)य हिंसायां त्वरणे चापि तूर्यते ॥ ११४ ॥
 (१६७) धूर्यते गूर्यते चोभे गतिर्हिंसनयोर्मते ।
 (१६८) हिंसायां च वयोहानौ घूर्यते जूर्यते पदे ॥ ११५ ॥
 (१६९) हिंसायां शूर्यते स्तम्भेऽप्य(१७०)य संराद्धिर्हिंसयोः ।
 राध्यत्यु(१७१)पक्रमज्ञानस्वीकारे प्रतिपद्यते ॥ ११६ ॥
 (१७२) *विक्रिचिक्षणवृद्ध्यादौ राध्यत्येतदकर्मकम् ।
 (१७३) हर्षणे मोचनं ह्यप्यत्य(१७४)य ग्लानौ च ताम्पञ्चि ॥ ११७ ॥
 काङ्क्षायामपि (१७५) खेदे तु श्राम्यत्येष तपस्यपि ।
 (१७६) मोचनं क्षिद्यति स्नेहे (१७७) गात्रस्थौल्येऽपि मेद्यति ॥ ११८ ॥

इति दिवादिगणः ।

अथ स्वादिगणः ।

- (१७८) पीडने मन्थने स्नाने सन्धानेऽभिषुणोत्यदः ।
 आत्मनेऽप्य(१७९)य वृद्धौ च हिनोतीति गतावपि ॥ ११९ ॥
 (१८०) सङ्घाते चाऽनुते व्याप्तौ (१८१) स्पृणोति प्रीतिपाकने ।
 इति स्वादिगणः ।
 अथ तुदादिगणः ।
 (१८२) जुषते सेवने प्रीतौ (१८३) विजते चलने भये ॥ १२० ॥
 (१८४) युद्धनिन्दादानहिंसाकथनेषु रिफत्यदः ।
 (१८५) शब्दोपकृत्योः कुणति (१८६) चृतति ग्रन्थर्हिंसयोः १२१
 (१८७) गतिकौटिल्यर्हिंसासु दृणतीत्य(१८८)य खण्डने ।

- छेदे खुरति (१८९) भीमार्थशब्दयोर्धुरतीत्यदः ॥ १२२ ॥
 (१९०) ऐश्वर्यदीप्त्योः सुरति (१९१) क्लिति इवैत्यखेलयोः ।
 (१९२) इलति मेरणे स्वप्नेऽप्य(१९३)यासंयप्रमर्दयोः ॥ १२३ ॥
 मुटत्य(१९४)य कुडत्येतद्गालये च घमने मतम् ।
 (१९५) निवासगत्योः क्षियति (१९६) गतौ स्थैर्ये ध्रुवत्यदः ॥ १२४ ॥

इति तुदादिगणः ।

अथ रुधादिगणः ।

- (१९७) दीप्तिदेवनयोऽल्लुन्ते कृणतीति (१९८) नृणश्यदः ।
 तृन्ते हिंसानादरयोः (१९९) विनक्ति चलने भये ॥ १२५ ॥
 (२००) अनक्ति अक्षणगतिकान्तिव्यक्तिषु कीर्तितम् ।

इति रुधादिगणः ।

अथ तनादिगणः ।

- (२०१) साहासिकप्रकथनोपयोगेषु च सेवने ॥ १२६ ॥
 पदं प्रकुरुते (२०२) ऽयाधिकुरुतेऽभिभवे तथा ।
 क्षान्तौ (२०३) विकुरुते शब्दकर्मकेऽर्थेऽप्यकर्मकः ॥ १२७ ॥
 (२०४) ऊर्ध्वर्युररीभ्यश्च करोति कुरुते पदे ।
 विस्ताराङ्गीकरणयोः (२०५) प्रतियत्रे तु वैकृते ॥ १२८ ॥
 उपस्कुरुत इत्येतद्वाक्याध्याहारयोरपि ।
 (२०६) हृष्टभक्षार्थिनीडाार्योर्विहङ्गमचतुष्पदाम् ॥ १२९ ॥
 आलेखनेऽपस्कुरुत आत्मनेपदमुद्भिधेः ।

इति तनादिगणः ।

अथ कषादिगणः ।

- (२०७) कान्तिर्तर्पणयोः प्रीणात्य(२०८)य श्रीणाति मिश्रणे ॥ १३० ॥
 पाके चा(२०९)य पृणातीति पाकने पूरणेऽपि च ।
 (२१०) अश्राति प्रतिहर्षेऽपि मोचने चा(२११)य पूरणे ॥ १३१ ॥

पुष्पाति द्वे च प्लुष्पाति मोचने स्नेहने त्रिषु ।

(२१२) गृह्णात्येतदुपादाने ज्ञाने गृह्णीत इत्यपि ॥ १३२ ॥

(२१३) अवष्टभ्नात्पवष्टभ्नोत्यन्तिकालम्बनार्थकौ ।

इति कथादिगणः ।

अथ चुरादिगणः ।

(२१४) दर्शनाङ्कनयोर्लक्ष्यत्य(२१५)धोर्जयतीति तु ॥ १३३ ॥

बलमाणनयोः (२१६) कुट्टयति * छेदनभर्त्सने ।

(२१७) गत्यसंस्कारयोः शाठयति स्वठयति द्वयम् ॥ १३४ ॥

(२१८) भाषार्हिमावलादाननिकेतेषु च पञ्चसु ।

पदं तुञ्जयतीत्याह तथा पिञ्जयतीत्यपि ॥ १३५ ॥

(२१९) मण्डयत्येष भूषायां हर्षे पुस्तयतीत्यपि ।

(२२०) स्यादादरानादरयोस्तथा बुस्तयतीत्यदः ॥ १३६ ॥

(२२१) मार्गसंस्कारगत्योः स्याद्वाजयत्येतदर्थयोः ।

(२२२) ज्ञापने मारणादौ च ज्ञपयत्येतदीरितम् ॥ १३७ ॥

(२२३) छेदने पूरणे चापि वर्धयत्येतदर्थयोः ।

(२२४) संश्लेषणे च ग्रहणे पदं स्पानायते भवेत् ॥ १३८ ॥

(२२५) चेतनायां वेदयते तथाऽऽरूपाने विवासने ।

(२२६) निकारे चाप्युपस्कारे यातयत्येतदीरितम् ॥ १३९ ॥

(२२७) निर्यातयति वैरस्य शुद्धौ न्यासार्पणे हतौ ।

(२२८) छेदने स्नेहने चापि हरणे वासयत्यदः ॥ १४० ॥

(२२९) सम्पर्वने मोहने च रेचयत्यपि रेचति ।

(२३०) श्रद्धायां चोपकरणे तानयत्युपतापने ॥ १४१ ॥

(२३१) शौचाच्छास्त्रयोर्मार्जयति मार्जति चेरितम् ।

(२३२) लवने क्षालने चार्थे स्यात्पल्लूकयतीत्यदः ॥ १४२ ॥

* “छेदे च कुहने” इति पाठान्तरम् ॥

(२३३) वर्णक्रियायां विस्तारे गुणोक्तौ वर्णयत्यदः ।

इति चुरादिगणः ।

अथ नामधातवः ।

(२३४) ऋतयिते धिगृणयोः (२३५) पूजादृद्धयोर्महीयते ॥ १४३ ॥

(२३६) भोजने तन्निवृत्तौ च पदं व्रतयतीत्यदः ।

इति नामधातवः ।

अथ कण्वाद्यः ।

(२३७) रोषे च * वैमनस्ये च मन्तूयति पदं विदुः ॥ १४४ ॥

(२३८) माधुर्यपूजयोर्वैलगूयति (२३९) स्यात्तु हणीयते ।

रोषमन्दाक्षयोः (२४०) स्वप्ने धौत्ये लब्धति लोभ्यति १४५

इति कण्वाद्यः ।

इति नानार्थवर्गः ३ ॥

४. अथात्मनेपदपरस्मैपदवर्गः ॥

(१) भावे कर्मणि सर्वस्माद्धातोः स्यादात्मनेपदम् ।

क्रियास्तयाऽनुदात्तेऽङ्गो भूयतेऽप्पायतेऽयते ॥ १४६ ॥

(२) क्रियाव्यतिहृतौ तद्व्यतिस्ते व्यतिषिञ्चते ।

(३) शब्दार्थहसावहृगतिर्हिसार्थकान्न तत् ॥ १४७ ॥

व्यतिभ्यां जल्पति हस्तयेति हन्तीत्यमूर्दिशः ।

नात्र सम्प्रवहन्ते सम्प्रहरन्ते निषेधनम् ॥ १४८ ॥

(४) परस्परैतरान्योन्योपपदान्नात्मनेपदम् ।

अन्योन्यस्य व्यतिहन्त्येवा दिङ् (५) निपराद्विशोः ॥ १४९ ॥

* “वै मत्सरे” इति पाठान्तरम् ॥

- (६) परिषयेभ्यः क्रीणाते(७)जयतेर्विपरापरात् ।
 (८) आङ्गे दाजो विकासस्वास्वप्नसारणयोर्न हि ॥ १५० ॥
 (९) गमेः क्षमायां णेराङ्कि नुपृच्छयोः (१०) क्रीडनेरनोः ।
 पर्याङ्ग्याश्च(११)समाङ्कुजे(१२)जिज्ञासायां शक्तेः सनः १५१
 (१३) अपस्किरो(१४)ऽभो * हरतेर्गतिताच्छीत्य (१५) आशिषि ।
 नाथः(१६) शपेस्तु शपयं १७ स्थो निर्णीतौ प्रकाशने १५२
 प्रतिज्ञायामावसंविपा(१८)दुदोऽन्धर्वचष्टने ।
 (१९) † देवार्चासङ्गतिभूतिपैत्रीषु पथि ५५ तुक्ते ॥ १५३ ॥
 धात्वर्थे मन्त्रकरणेऽकर्मके चोपपूर्वकात् ।
 वा लिप्सायां(२०)समः प्रणिङ्गमृच्छिस्प्रुथुवेत्तितः॥१५४॥
 दशोऽर्त्तेश्चाकर्मकेभ्य (२१) आङ्पूर्वाभ्यां यमेर्हनः ।
 (२२) उद्विष्टां तपतेः स्वाङ्गकर्मकेभ्योऽप्य(२३)थास्यतेः ॥ १५५ ॥
 ऊहश्च सोपसर्गाद्वा (२४) हो निसंव्युपपूर्वकात् ।
 (२५) आङ्स्तु स्पर्धने (२६) भूचनावक्षेपणसेवने ॥ १५६ ॥
 प्रतियस्ने प्रकथनोपयोगे साधने कृजः ।
 (२७) अघेः प्रसहने (२८) वेस्तु शब्दकर्मण्यकर्मकात् ॥ १५७ ॥
 (२९) पूजाचार्यकृतिज्ञानीत्सञ्जनेषु मृतौ व्यये ।
 नीजो वेगणने ३० कर्तृस्थिते चामूर्तकर्मणि ॥ १५८ ॥
 (३१) वृष्य साहस्फीक्यासु क्रमे(३२)स्तद्वत्परोपयोः ।
 (३३) ज्योतिरहममे आङ्गे (३४) वेः पादविहृतार्थकात् ॥ १५९ ॥
 (३५) आरम्भणार्थे प्रोपाभ्यां (३६) विभाषाऽनुपसर्गकात् ।
 (३७) अपहवेऽकर्मकाच्च झो(३८)ऽनाध्याने पतेः समः ॥ १६० ॥

* “हरतेर्गतिकौटिल्य” इति पाठान्तरम् ॥

† “देवार्चासङ्गणमेत्रीषु” इति पाठान्तरम् ॥

- (३९) यत्रोपसान्त्वनज्ञानासनेषूपनिमन्त्रणे ।
 विमतौ चापि वदतेः (४०) समनुभ्यां त्वकर्मकात् ॥ १६१ ॥
 (४१) व्यक्तवाचां सहोक्तौ च (४२) विप्रलापे विभाषया ॥ १६२ ॥
 (४३) सृजेः श्रद्धावति इयंश्च यथा मालां हि सृज्यते ।
 (४४) ग्रांऽवात् (४५) समः प्रतिज्ञाने(४६)चरेरुदि सकर्मकात् १६३ ॥
 (४७) समस्तृतीयायुक्तात् (४८) स्वीकरणे तृपयच्छते ।
 (४९) तृतीयाचेच्चतुर्थ्यर्थे दाणः (५०) शिति शदे(५१)र्मङ्गः १६४
 लुङ्लिङोश्च (५२) कृजि प्राग्वदामो यस्तु प्रयुज्यते ।
 (५३) * सनो ज्ञाश्चस्मृदशिभ्यो नानोज्ञ आङ्प्रतेः श्रुवः ॥ १६५ ॥
 (५४) अयज्ञप्राप्तेषु युजेरजायन्तोपसर्गतः ।
 (५५) समः क्षणाते(५६)रनवने भुजेरपि च (५७) णेरणौ ॥ १६६ ॥
 यत्कर्म णौ स कर्ता चेद्भवेदाध्यामवर्जिते ।
 यथाऽऽरोहयन्ने हस्ती स्वयं दर्शयते नृपः ॥ १६७ ॥
 (५८) भीस्म्योः प्रयोजकाङ्गीतिस्मययो(५९)र्वैश्चतेर्गृध्रः ।
 प्रलम्भने (६०) लियः पूजान्यक्कृत्योर्वैश्चनेऽपि च ॥ १६८ ॥
 (६१) मिथ्याशब्दोपपदतः पौनःपुन्ये कृजो णिचः ।
 (६२) फले च कर्त्रभिप्राये स्वरितेतो जितो णिचः ॥ १६९ ॥
 पचते कुरुते स्नानं कटं कारयते यथा ।
 चुरादेरपि लक्षेयः स्वरितेचमनार्थकम् ॥ १७० ॥
 (६३) अपाद्वादः (६४) समाङ्कुद्धयो यमेरग्रन्थयोचरे ।
 (६५) ज्ञश्चोपसर्गरहिताच्छब्दान्तरगतौ तु वा ॥ १७१ ॥
 णिजर्थे च यजेनित्यं सामान्योक्तौ न तत् स्मृतम् ।
 यथा धरित्रीं दुदुहुः (६६) कृजोऽप्यनुपरापरात् ॥ १७२ ॥

* “वनश्च स्मृदशिभ्यामनोहोऽराङ्प्रतेः” दशिभ्यां च नानोज्ञाना ।

- (६७) क्षिपोऽभिप्रत्यतिभ्यः (६८) प्राद्वहे(६९)र्ष्विवहोः परेः ।
 (७०) व्याङ्गपरिभ्यो रम(७१) * उपा(७२)द्विभाषा चेदकर्मकः १७३
 (७३) आहारचलनार्था ये गण्यन्ते ये त्वकर्मकाः ।

चिचवत्कर्तृकास्तद्वचोषयत्येष पार्थिवम् ॥ १७४ ॥

(७४) प्रत्रुमुरुधजनयुधेक्षुनाशिभ्यश्च णिचो यतः ।

(७५) न पादम्पाङ्ग्यमाङ्ग्यसपरिमुद्गचिवद्वसः ॥ १७५ ॥

तृतिधेद्वपिचतिभ्यश्च (७६) क्यषन्तात्तु विभाषया ।

(७७) घुतादेर्लुङि (७८) दृष्ट्यः स्पसतो(७९)र्लुटि च कल्पतेः ॥ १७६ ॥

परस्मैपद(८०)मन्यस्माच्चया शिष्टप्रयोगतः ॥ १७७ ॥

इत्यामनेपदपरस्मैपदवर्गः ॥ ४ ॥

इति तृतीयकाण्डः ।

इति भट्टपरलविरचिताऽऽख्यातचान्द्रिका समाप्ता ॥

आख्यातचन्द्रिकायाः पर्याय-सूची ।

पर्यायाः	काण्डाः वर्गाः पञ्चाङ्काः	पर्यायाः	काण्डाः वर्गाः पञ्चाङ्काः	पर्यायाः	काण्डाः वर्गाः पञ्चाङ्काः
अ		अटाव्यते	२।३।५	अधिरोदति	२।३।५
अंहते	२।३।३२	"	३।२।१७	अधिवसति	२।३।२७
अकति	२।३।३५	अटति	२।३।५५	अधिषेते	२।३।२७
अक्षति	२।३।६१	अटते	३।३।३९	अधीते	१।४।२
"	३।१।६	अट्यति	१।३।१०	अध्यक्षयति	१।२।१६
"	३।३।८९	"	२।३।५५	अध्यक्षीकरोति	१।२।१६
अक्ष्णोति	२।३।६१	अडति	२।३।६३	अध्यवस्यति	१।२।१४
"	३।३।८९	अडुति	२।३।५७	अध्यापयति	१।४।२
अगति	३।३।३५	अणति	१।५।१	अध्यास्ते	२।३।२७
अघयति	२।५।१९	अण्डते	२।३।३२	अध्येति	१।२।१९
अङ्गुपालयति	२।१।४४	अतति	२।३।३९	"	३।३।१००
अङ्गति	२।३।३२	अतिक्रामति	२।३।५५	अनाक्ते	३।३।२००
अङ्गोकोरुते	१।२।२८	अतिक्राम्यति	२।३।५५	अनिति	१।१।५
अङ्गोकोरुते	१।२।२८	अतिचरति	२।३।५५	अनुकम्पते	१।३।१४
अङ्गते	२।३।३२	{ अतिदधाति	२।४।२८	{ अनुकरोति	२।१।१९
अजति	२।३।३२	{ अतिधत्ते	२।३।६९	{ अनुकुरुते	२।१।१७
"	३।३।३२	अतिषेते	२।३।६९	अनुकोडते	२।१।१७
अञ्जति	१।२।२	{ अतिसन्धधाति	१।३।१०	अनुकोशति	१।३।१४
"	२।३।३२	{ अतिसन्धत्ते	१।३।१०	अनुगुणाति	१।४।२४
"	२।४।३१	अतिसृजति	२।२।११	{ अनुगृह्णाति	१।३।१४
"	३।३।३१	अत्ति	२।१।२६	{ अनुगृह्णीते	१।३।१४
{ अञ्जति	२।२।६	{ अष्टकरोति	१।३।३०	अनुवपति	१।३।१६
{ अञ्जते	२।३।३२	{ अष्टाकुरुते	१।३।१९	अनुतिष्ठति	२।१।४
अञ्जते	२।३।३०	अधिकुरुते	२।३।६८	{ अनुनयति	१।४।३९
"	२।३।६९	"	३।३।२०२	{ अनुनयते	२।३।१८
अञ्जयति	२।३।६९	अधिक्रामति	२।३।२७	अनुपालयति	२।३।१८
"	२।३।३२	अधितिष्ठति	२।३।२७	अनुभवति	१।२।१६

* 'उपात्' इति योगविभागो 'विभाषे'त्यनेन 'उप'मात्रस्यैव सम्बन्धार्थस्तेन 'उप' पूर्वकादेव रमेरकर्मकात् विभाषा परस्मैपदं न तु व्याङ्गपरिभ्योऽपि। एतच्च 'व्याङ्ग-परिभ्यो रमः' 'उपात्' 'विभाषाऽकर्मकात्' (पा० सू० १।३।८३-८५) इति पाणिनियोगविभागव्यालोचनपुरःसरमेवेति बोध्यम् ॥

पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.
अनुमनुते	११२१८	अपनयति	११४३८	अपोहति	११४३८	अभ्यादृचे	२११११	अदनाति	२१११८
अनुमन्यते	११२१८	अपभाषते	११४१९	अप्येति	११११६	अभ्युपगच्छति	११२१२७	अदनुते	२१३१६१
अनुयुङ्क्ते	११४१३३	अपभ्रंशयति	११४१९	अपसरायते	३१२१५	अभ्युपगच्छते	११३११४	"	३१३११८०
अनुजति	११३११८	{ अपरजति	११३१४	अभिगच्छति	२१३१५६	अभ्युपेयते	११२१२७	अदनोति	३१११६
अनुरजयति	११३११८	{ अपरजते	११३१४	अभिजानाति	११२११९	अभ्युपेयति	११२१२७	अद्वयति	३१२१४
{ अनुकणद्धि		{ अपरज्ययति	११३१४	अभिधाति	११४११	अभ्युपेयति	२१३१५६	अद्वययति	३१२१४
{ अनुकण्ठे	२१३१३३	{ अपरज्यते	११३१४	{ अभिधाति	३१३१६१	अभ्रति	२१३१३२	अद्वययति	२१२१४
अनुरुध्यते	११३११९	अपरध्यति	११३१२२	अभिधत्ते	११४११	अमति	२१३१३२	अद्वययति	२१२१४
अनुलिम्पति	२११११०	अपराध्नोति	११३१२२	अभिधत्ते	११४११	"	३१३१६२	अद्वययति	२१२१४
अनुलिम्पते	२११११०	अपराध्यति	११३१२२	अभिनिविशते	११३११३	अमृशते	११५११	अद्वययति	२१२१४
अनुवर्तते	२१३११३	अपलपति	११४१३७	अभिभवति	२१३१६८	अयति	२१३१३२	अद्वययति	२१२१४
अनुशास्ति	११४१३	{ अपवरति	२१४१२८	अभिभवति	२१३१६८	अयते	२१३१३२	अद्वययति	२१२१४
अनुषेते	११३११६	{ अपवरते	२१४१२८	अभिभवति	२१३१६८	"	३१४११	अद्वययति	२१२१४
अनुसन्ध्याति	११२१२२	अपवर्जयति	२१२१११	अभिभवति	२१३१६८	अरायते	३१३१३९	अद्वययति	२१२१४
अनुसरति	२१३११३	अपवारयति	२१४१२८	अभियुङ्क्ते	२१३१६७	{ अरुणकरोति	२१३१३९	अद्वययति	२१२१४
अनुसृज्यते	२१३११३	अपवृज्यते	२१२१३२	अभिविक्ते	११४१३६	{ अरुणकुरुते	३१३१३७	अद्वययति	२१२१४
अनुहरति	२११११९	{ अपवृणोति	२१४१२९	अभिवन्दते	२१२१५	अर्कयति	२१३१८१	अद्वययति	२१२१४
अन्तति	२१५११६	{ अपवृणुते	२१४१२९	अभिवादयते	२१२१५	अर्कयति	११४११८	अद्वययति	२१२१४
अन्तरयति	२१५१२०	अपशब्दयति	११४११९	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अन्तरेति	२१५१२०	अपस्कुरुते	३१३१२०६	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अन्तर्धत्ते	२१३११३	{ अपहरति	२१५११०	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अन्धति	२१५११६	{ अपहरते	२१५११०	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अन्यते	१११११९	अपहृते	११४१३७	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अन्यययति	११४११०	{ अपाकरोति	११४१३८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अन्यानेकरोति	२१३१७९	{ अपाकुरुते	११४१३८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अन्यश्चेति	२१४१३१	अपानिति	१११११९	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अन्येषते	२१४१३१	{ अपालयति	११४१३८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अपकरोति	११३११२	{ अपालयते	११४१३८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
"	११४११४	{ अपालयते	११४१३८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अपकुरुते	११३११२	{ अपिद्यति	२१४१२८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अपकामति	२१३११३	{ अपिद्यते	२१४१२८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अपक्षयति	१११११९	{ अपिद्यते	२१४१२८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अपक्षीयते	१११११९	{ अपिद्यते	२१४१२८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
{ अपचायति		अपेक्षते	२१४१३०	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
{ अपचायते	२१२११६	अपेक्षति	२१३११३	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अपक्षानोति	११४१३७	अपोरुति	२१४१२८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४
अपिद्यति	११२११६	अपोरुति	२१४१२८	अभिवाद्यते	११४१३६	अर्कयति	२१२१६	अद्वययति	२१२१४

पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.
{ उपयच्छति		उल्लसति	२।१।१४	पति	२।३।३२
{ उपयच्छते	२।१।४२	उल्लाघयति	२।१।५३	पथते	१।१।८
उपयुङ्गे	१।४।२	उल्लाघयते	१।३।११	प्लयति	२।३।१२
उपरमति	२।१।५३	ऊ		प्लाघयति	२।१।७
{ उपरमति		ऊनयति	२।१।३९	पथते	१।३।३
{ उपरमते	१।१।१७	ऊयते	२।१।१	"	२।३।३२
"	२।२।३०	{ ऊरोकरोति		ओ	
उपलभते	१।२।२	{ ऊरोकुस्ते	१।२।२८	ओखयति	३।३।२२
{ उपलम्पति		["	३।३।२०४	ओजायते	२।३।७९
{ उपलम्पते	२।४।४६	{ ऊरोकरोति	१।२।२८	"	३।२।५
उपवदेते	१।४।३९	{ ऊरोकुस्ते		ओणति	१।४।३८
उपवसति	२।२।२६	["	३।३।२०४	ओण्डयति	२।४।४३
उपविशति	२।१।३६	ऊजयति	१।१।५	ओषति	२।५।८
उपवीणयति	१।५।२३	"	३।३।२१९	ओहति	२।३।८४
उपशाम्यति	२।२।३०	{ ऊर्णाति		क	
उपश्लोकयति	१।४।२१	{ ऊणते	२।४।२८	कंसङ्गातयति	३।२।४४
उपसेवेते	२।२।१०	ऊदेते	३।३।९	कक्ते	१।३।२
उपसहृद्वाति	२।२।५	ऊर्ध्वाभवति	२।१।३७	कक्खति	२।१।१६
उपसहृद्भाते	२।२।५	ऊर्वति	३।३।८	कखति	२।१।१६
उपस्कुस्ते	२।४।५	ऊपति	२।३।८५	कङ्कते	२।३।३२
"	३।३।२०५	ऊहते	१।२।९	कचते	२।५।१६
उपस्पृशति	२।२।४	ऊ		कचते	२।१।१४
उपहन्ति	३।३।४१	ऊकाम्यति	२।२।२	कचते	२।५।१६
उपाजेकरोति	२।३।७९	कचति	१।२।१८	"	३।३।२५
उपालभते	१।४।१६	कच्छति	१।२।४	"	३।३।४१
उपालोचते	१।२।१	"	२।३।३२, ६०	कटति	३।३।४१
उपालोचयते	१।२।९	"	३।३।१२८	कठति	१।१।६
उपास्ते	२।२।८	कचयति	३।२।२	कङ्गति	१।५।१
उपेक्षते	२।२।२९	कङ्गते	२।४।४९	कण्डते	१।३।१९
उमति	२।२।२१	कणोति	२।३।३२	कण्डयति	२।४।१४
उम्भति	२।२।२१	कृतीयते	१।३।१४, २३	{ कण्डयति	
{ ऊरोकरोति		"	३।३।२३४	{ कण्डयते	३।२।१४
{ ऊरोकुस्ते	१।२।२८	कण्धनोति	१।१।८	कथते	१।४।१९
["	३।३।२०४	कण्धयति	१।१।८	कथयति	१।४।१
उरसिकरोति	१।२।३	प		कनति	२।१।१४
उरसिहृद्गते	१।२।३	पजति	२।३।७६	"	३।३।६१
उल्लङ्घयति	२।४।४३	पजते	२।१।१४	कन्दति	१।३।१७
उल्लङ्घयति	२।३।५५	पठते	२।३।८५		

पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.
कन्दति	३।३।१६	कुञ्चति	२।३।२२	कुपायते	१।३।१४
कन्दते	२।३।२०	"	३।३।३३	कुदयति	१।१।१३
कम्बते	१।४।२०	कुटति	२।३।२२	कुपति	२।३।११
कम्पते	२।३।७६	कुहयति	३।३।२६	कुपते	२।४।९
"	३।३।९९	कुडति	३।३।१६४	कैतयति	२।२।१७
कम्पयति	२।३।७२	कुणति	३।३।१८५	कैपते	२।३।७६
करुणायते	१।३।१४	कुणयति	२।२।१७	कैलति	२।१।१५
{ कराति		कुण्डते	२।५।८	कैलायति	२।१।१५
{ कुहते	२।१।२	कुण्डयति	२।३।२	{ केवालीकरोति	
कर्दति	१।५।१८	कुरसयते	१।४।१४	{ केवालीकुहते	२।३।८०
कर्दति	१।३।१९	कुध्नाति	२।३।८५	{ केवासीकरोति	
कर्पति	२।४।१	कुम्पति	२।३।८३	{ केवासीकुहते	२।३।८२
कलते	२।४।२२	"	३।३।११	कोकते	२।१।३८
"	३।३।११	कुन्दयति	१।४।७	कोचति	१।५।७
कलयति	२।४।२२	कुप्यति	१।३।१३	"	३।३।२५, १०५
कलहायते	२।३।७८	कुमारयति	२।१।१७	कोजति	२।५।१०
कल्पते	१।१।७	कुम्बति	२।४।२८	कोलति	३।३।१०३
"	२।३।३२	कुम्बयति	२।४।२८	कोति	१।५।१
कल्लते	१।५।१६	कुरति	१।५।६	कल्यति	३।३।१६५
कवते	१।५।१	कुपते	३।४।६२	कन्यते	१।५।१
कवयति	१।४।२०	कुपुष्पयति	२।३।१२	"	३।३।६६
कटायते	२।५।१९	{ कुस्मयति		कमरति	२।३।२२
"	३।२।८	{ कुस्मयते	२।१।२२	कथति	२।३।८३
कस्ते	३।३।१४३	कुहयते	२।३।७१	कङ्गते	२।३।२०
{ काञ्चति		कुजति	१।५।१	कन्दति	१।३।१७
{ काञ्चते	२।५।१६	कृटयति	२।५।८	"	३।३।१६
कामयते	१।३।१	कुणयति	१।१।१०	कन्दते	२।३।२०
"	२।१।४५	कुणयते	१।४।२७	कपते	१।३।१४
कायति	१।५।१	कुशते	२।१।१७	कमते	१।१।८
कारयते	३।४।६२	कुलति	२।४।२८	"	१।३।३
कालयति	२।३।१२	कुच्छायते	१।३।२२	"	३।३।६३
कासते	१।५।१६	कुणति	२।३।६४	कम्पते	१।१।८
"	३।३।८७	कुणाति	२।२।८३	"	१।३।३
किलति	३।३।१९१	{ कुणोति		"	३।३।६३
कीटयति	२।१।४१	{ कुणते	२।३।८३	काययति	२।३।८३
कीर्तयति	१।४।१	कुणोति	३।३।७९	कामति	२।३।३२
कोलति	२।५।१६	कुन्तति	२।५।५	कीडति	२।१।१७

पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.
क्रोणाति	२।४।१८	क्षाम्यति	१।३।१९	खदति	
क्रोणीते	२।४।१८	क्षायति	१।३।१९	खनति	
क्रञ्चति	२।३।२२	क्षिणाति	२।३।८३	खर्जति	
"	३।३।३३	क्षिणीति	१।३।१२	खर्दति	
क्रञ्चति	२।२।२	{ क्षिणीति		खर्वति	
क्रुञ्चयति	१।३।१३	{ क्षिणुते	२।३।८३	खलति	
{ कोडीकरोति		{ क्षिपति		"	
{ कोडीकुरुते	२।१।४४	{ क्षिपते	१।४।१४	खवते	
क्रोशति	१।३।१७	"	२।३।१२	खायति	
"	३।३।१०५	क्षिपति	१।४।१४	खिष्यते	
क्रुष्यति	२।३।८३	क्षिप्यति	२।३।१२	खिम्ते	
क्रुदते	२।३।२०	क्षिप्यति	१।४।४	खिन्दति	
क्रन्दति	१।३।१७	"	३।३।१९५	खुरति	
"	३।३।१६	क्षीजति	१।५।१	खुर्दते	
क्रामति	१।३।२१	क्षीबते	१।३।१९	खेदति	
क्राम्यति	२।४।२१	क्षुण्चि	२।३।८६	खेदयति	
क्रिष्यति	१।४।१०	क्षुञ्चयति	२।१।२५	खेलति	
क्रिन्दति	१।३।१७	क्षुम्ते	२।३।८६	खेलायति	
क्रिन्दते	१।३।१७	क्षुज्जाति	२।३।३१	खेवते	
क्रिन्वते	२।३।८५	क्षुज्यति	२।३।३१	खोजति	
क्रिन्नाति	१।३।२२	क्षुरति	२।४।१	खोरति	
क्रिष्यते	२।३।२१	{ क्षेणीति			
क्षीबायते	२।३।२१	{ क्षिणुते	२।३।८३	गच्छति	
क्षेवते	२।३।१३	क्षोभते	२।३।३१	गजति	
क्षेशयति	२।३।८५	क्षौचि	१।५।१५	"	
कणति	१।५।१	क्षौचि	१।५।१५	गडति	
कचयते	२।४।४८	क्षौचि	१।५।१५	गणयति	
क्षञ्जते	३।३।१७	क्षौचि	२।३।७२	गदति	
क्षञ्जयति	१।१।६	क्षमयति	२।३।७६	गदयति	
{ क्षोणाति	२।३।८३	क्षमयते	१।१।१०	गन्धयति	
क्षपयति	२।३।८७	क्षमोळति	३।३।१७६	गमयति	
क्षमते	१।३।१९	क्षिद्यति	३।३।१४	गरति	
"	२।३।६२	क्ष्वेदते	ख	गर्जति	
क्षम्पयति	१।३।१९	खजति	२।३।७३	गर्जयति	
क्षरति	२।४।३५	खजति	२।३।४१	गर्धयति	
क्षामयति	१।३।१९	खर्जति	१।३।१९	गर्वति	
		खलति	२।४।८		

ग

का.व.प.
२३३१४
२४१९
३३३३९
२११२९
१३३१९
२४१९९
३३३७४
१११९१
२११२६
२४१८
१३३२९
१३३२९
१३३२९
३३३१८८
२१११७
२३३७४
२३३८९
२१११७
२१११७
२३३१३
२११७९
२३३४४

२३३३२
१११९१
३३३३७
२४११०
२४३३२
१४३११
११११९
२३३८४
१४३४३
२४३१०
१११९१, १०
१११९१
१३३१९
१३३१९

पयोधाः	का.व.प
गन्धयते	११३११
गर्हते	११४१४
"	२११३८
गळति	२१३१९
"	३१३१०
गळहति	११४१४
गळहते	११४१४
गवते	११५११
गवैषयति	२१४१३
गाते	२१३३२
गाधते	३१३१२
गायति	११५१२
गालोडयति	३१२१४
गाहते	२१३१७
गिरति	२११२७
गिळति	२११२७
गुञति	११५११
गुञति	११५११
गुणयति	११४१५
"	२१४१४
गुण्डति	२१३१२
गुण्डयति	२१३१६
गुष्णति	११३१३
गुष्यति	२१३१६
गुष्यति	२१३१९
गुफति	११४१२
गुम्फति	११४१२
गुवति	२११६
गूयते	२१३१६, ८३
"	३१३१६
गुञति	११५११
गुणाति	११४११
गुष्यति	११३१२
गुहयते	२११३८
{ गुह्यति	११२१२
{ गुह्यते	२११३८

पर्यायसूची ।

पयायाः	का.व.प.	पयायाः	का.व.प.
{ गृह्णाति	२।३।२२	युषति	२।३।२७
गृह्णाते		युषणते	२।३।३०
गेवते	२।३।७६	युरति	१।५।६
गेवते	२।३।१३	"	३।३।१८९
गोपयति	२।४।२८	यूणंति	२।३।४७
गोपायति	२।३।२	यूणते	१।३।२५
गोमयति	२।४।४६	"	२।३।४७
गोष्ठते	३।१।६	यूयंते	३।३।१६८
ग्रथ्नाति	१।४।२६	यूणायते	१।३।१५
ग्रथ्यति	१।४।२६	{ यूणीति	
ग्रथ्यते	२।४।२२	{ यूणते	२।१।१४
ग्रथ्यति	१।४।२६	यूणते	२।१।३८
{ ग्रथ्यति		योटते	१।३।२७
{ ग्रथ्यते	२।५।१६	योणते	२।३।४७
ग्रसते	२।१।२७	योपति	१।४।२९
ग्रामयति	२।२।१७	"	१।५।१
ग्रोचति	२।५।१०	ग्रोषयति	१।४।२९
ग्लपयति	२।३।८५		
ग्लसते	२।१।२७	ङ	
ग्लङ्गते	२।१।३८	ङ्वते	१।५।१
ग्लपयति	२।३।८५		
ग्लायति	१।३।२१	च	
ग्लुञ्चति	२।३।३२	चकति	२।१।३४
ग्लेपते	१।३।२१	चकते	३।१।१८
"	२।३।७६	चकास्ति	२।१।१४
"	३।३।२१	चक्चयंते	२।३।३७
ग्लेवते	२।३।१३	चणति	२।२।११
ग्लोचयति	२।५।१८	चण्डते	१।३।१३
		चतति	
		{ चतते	२।४।३०
घषति	२।१।१६	{ चदति	
घटते	२।१।५	{ चदते	२।४।३०
"	२।३।३२	चन्दति	३।३।१२
घङ्गते	२।३।२९	चपति	१।४।३९
घरति	२।४।१०	चमति	२।१।२६
घवते	१।५।१	चरणयति	२।३।३२
घसति	२।१।२६	चरति	२।१।२६
घिण्णते	२।१।३८	"	२।३।३२, ५६

पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.
चरति	३३१७७	चुण्डते	११११३	छुटति	२१११५
चरते (रथेन)	२१३१५०	चुम्बति	२१११४८	छुपति	११२१३३
चर्चति	११४१२	चुम्बयति	२१२१८३	छृणोति	३३३१९७
"	२११११०	चुरण्यति	२११११०	छृप्ते	३३३१९७
"	३३३१९२	चुलति	२११११८	छेदयति	२१११५
चर्चयति	११४१२	चृणते	२१११८	छोटयति	२१११५
"	२११११०	चृषति	२११२४४	छयति	२१११५
चर्वति	२१११२६	चृषयति	२१२११८		
चलति	२३३१२९	चृतति	२३३१८३	ज	
	३३३१९९	"	३३३१८६	जंसति	२३३१२
चलयति	२३३१७२	चेक्रोषते	३३२११५	जक्षति	२१११६६, २६
{ चषति	२१११२६	चेदयति	११४११८	जङ्गयति	३३३१९९
{ चषते	२१११२६	चेतति	११२१२	"	३३३३३५
चष्टे	११२१२९	चेतयते	११२१२	"	३३२११८
"	३३३११४६	चेलति	२१११९	जजति	२३३१७८
चायति	३३३११७३	चेष्टते	२३३१२९	जजम्ति	२१११२२
चिकित्सति	२१११५३	चोपति	११३१२१	जजति	२३३१७८
चिकेति	११२१२	"	२३३३७	जजसि	२३२१२५
चिकेति	११२१२	चोरयति	२१११२०	जजप्यते	२३२१२५
चिसेकरोति	११२१३	चयवते	२३३१५१	जजम्भयते	११३१२५
चिसेकुरुते	११२१३			जजति	३३११६
चित्रीयते	२३३१५०			जजयति	२३३१५२
{ चिनोति	२३३१३१	उङ्गयति	२३३१३२	जपति	२३२१२४
{ चिनुते	११२११८	{ उन्मुति	२३३१५४	"	३३३१५४
चिन्तयति	११२११८	उन्मुते	२३३१५४	जमति	२३३१५६
चिरिणोति	१३३११२	उमति	२३३१२६	जम्भते	१३३१२५
चिह्नुति	२३३१४२	उम्यते	२३३१४७	जम्भयति	२३३१८७
{ चोत्करोति	११५१२०	उदयति	२३३१४७	जयति	३३३१६८, ९०
{ चोत्कुरुते	११५१२०	छलयति	१३३१११	"	३३३१८०
{ चोवति	११२१३८	{ छषति	२३३१८३	जरति	११११११
{ चीवते	३३३११२	{ छषते	२३३१८३	जर्जति	३३३१२२
चीवति	३३३११२	छादयति	२३३१२८	जर्हति	२३३१२१
चुषयति	२३३१५२	छिणते	२३३११६	जकपति	२३३१११
चुटति	२३३११५	छिन्नयति	२३३११७	जवति	२३३१३३
चुडति	२३३११८	{ छिन्ति	२३३११९	जहाति	२३३१३९
		{ छिन्ते	२३३११९	जागति	१३३१२८

पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.
जानाति	१३३१२	ज्वलति	२३३११४	तपस्यति	२३२१२७
जानीते	१३३१२	ज्वलयति	२३३१४७	"	३३३१३३
जायति	१३३१२५	ज्वलयति	२३३१४७	तप्यते	२३३१२७
जायते	१३३१२	झ	"	"	२३३१११
जाययति	१३३१११	झटति	३३३११६	तरति	२३३१६८
जासयति	२३३१७७	झमति	२३३१२६	"	३३३१३०
जिह्वसति	२३३१२५	{ क्षषति	२३३१३८	तजयति	१३३१३०
जिवति	२३३११४	{ क्षषते	२३३१३८	तजयते	१३३१३०
"	३३३११५	झीर्यति	३३३१२०	{ तर्णाति	२३३११६
जिवांसति	१३३१२३	"	१३३१११	{ तर्णुते	२३३११६
जिप्रति	१३३१३२	ट	"	तर्दति	२३३१८३
जिनाति	१३३१११	टङ्कयति	२३३११६	तर्षति	२३३११६
जिन्वति	२३३११६	{ टङ्करोति	१३३१२०	तबोति	१३३११८
जिरिणोति	१३३१२२	{ टङ्कुरुते	१३३१२०	"	३३३११४
जिहोति	२३३१३२	टलति	२३३१२०	तस्यति	१३३११५
जिह्वेति	१३३१३७	टीकते	२३३१३२	ताडयति	१३३१३७
जीयति	१३३१११	ट्वलति	२३३१२०	तामयति	३३३१२३०
जीवति	१३३११५	ड	"	तापयति	२३३१२३
गुण्यते	१३३१२३	डषते	२३३१३५	ताम्यति	१३३१२१
"	१३३११४	डिपति	२३३११२	"	३३३१३४
गुह्यति	२३३१४०	डिप्यति	२३३११२	तायते	३३३१६८
गुह्यते	२३३११३	डीयते	२३३१३४	तिमोति	२३३१५७
"	३३३१८२	डेपयति	२३३१२२	तिमोति	२३३१५७
गुहोति	२३३११५	डोलयति	२३३१७२	तितिक्षते	१३३११९
"	३३३११५	त	"	तिम्यति	२३३१२०
गुह्यते	३३३११५	तकति	२३३११६	तिरयति	२३३१२८
"	३३३११५	तक्षति	२३३११३	{ तिरस्करोति	१३३१२०
गुणाति	१३३१११	तक्षोति	२३३११३	{ तिरस्कुरुते	२३३१२८
गुम्भते	१३३१११	तक्षोति	२३३११३	{ तिरोद्धाति	२३३१२८
गुम्भयति	१३३१११	तक्षोति	२३३११३	{ तिरोवर्षते	१३३१२८
गुम्भयति	१३३१११	तक्षोति	२३३११३	तिष्ठति	१३३१२८
गुम्भयति	१३३१११	तक्षोति	२३३११३	"	२३३१२८
गुम्भयति	१३३१११	तक्षोति	२३३११३	तिष्ठते	१३३१२८
गुम्भयति	१३३१११	तक्षोति	२३३११३	"	२३३१२८
गुम्भयति	१३३१११	तक्षोति	२३३११३	तीव्रति	१३३१२८
गुम्भयति	१३३१११	तक्षोति	२३३११३	गुञ्जति	३३३१३६

पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.
कभते	२१३१६०	लुग्यति	३१३१११
कभते	११६११	लुग्यति	३१३१२४
"	३१३१५३	लुग्यति	११३१२
कभयति	२१३१६४	{ लुग्यति	२१६१५
कयति	२१४१५१	{ लुग्यति	
कलति	२११११७	लुग्यति	२१३१८४
कषति	११३११	लुग्यति	२१३१८४
कषते	११३११	लेव्यति	११३१२०
कष्यति	११३११	"	३१३१२४०
कष्यते	११३११	लेदि	११२१३३
कसति	२११११७	लाचते	११२१२९
"	३१३१११	लोदति	२१३१७३
लाबति	३१३१२२	लोदते	२१३१८५
लागयति	११२१३३	लाव्यति	११३१२०
लाघते	२१३१२२	"	३१३१२४०
लाजति	११४११५	लायते	२१३१८५
लाजति	११४११५	लाडति	११३१२०
लाडयति	२१२११०	लोलुपयते	३१२११८
लाति	२१११३८	लाष्टते	३१११६
"	२१२१११	{ लाह्तितायति	
लापयति	२१४१५१	{ लाह्तितायते	३१११३
लाभयति	२१३११२	"	३१२१७
लाघयति	२१४१५१	य	
लालयति	२१४१५१	वकि	११४१७
लिङ्गयति	२१३१७०	वक्रते	२१३१२३
लिप्सते	११३११	वचति	११४११
लिङ्गयते	१११११३	वक्रति	२१३१३३
लीडे	११२१३३	वक्रयते	११३१११
लीनयति	२१४१५१	वटति	२१३१४४
लुब्धति	११४१३८	वटयति	११४१३६
लुब्धति	२१३१७३	"	२१३१६५
लुण्ठयति	२१६११०	वटति	११११८
लुण्ठति	२१३११७	वणति	११६११
"	३१३१४९	वण्टयति	२१४१२६
{ लुभाति	२१६१५	वण्डति	२१४१२६
लुनीते	२१६१५	वण्डते	२१३१६४
लुण्ठति	२१३१८३	वदति	११४११

पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.
वक्षते	२१११२६	विकृते	३१३१२०३	विधायति	१११११८
वक्षते	२१३१२९	विक्रमते	२१३१८०	विनक्ति	११३१८
वक्षयति	२१३१४	विक्रम्यते	२१३१८०	"	३१३११९
{ वक्षीकरोति	२१३१४	विक्रीणते	२१४११९	विनयते	२१४१३२
{ वक्षीकुरुते	२१३१४	विक्रयति	२१३१२०	विनयति	१११११६
वक्षीभवति	२१३१६	विक्रियति	२१४१४८	विनते	२१२११९
{ वक्षकरोति	२१२११५	विकल्दयति	२१४१४८	{ विन्दति	२१३१६०
{ वक्षकुरुते	२१२११५	{ विक्षिपति	२१२१२३	{ विन्दते	
वक्षति	२१३१८३	{ विक्षिपते	२१२१२३	विपद्यते	२१११६६
वष्टि	११३१११	{ विगृह्णाति	११३१४	विपर्ययति	२१२१६
वसति	११११४	{ विगृह्णीते		विपर्ययति	११२११
वस्कते	२१३१३२	विप्रयति	२१६१२०	विपोलति	११११८
वस्सयते	२१३१८४	विचति	११३१११	विपोलति	११११८
वस्ते	२११११९	विचारयति	११२१२९	{ विप्रकराति	२१३११०
वस्यति	२१६११७	विचारयति	११२१२९	{ विप्रकुरुते	
वहति	२१३१२६	विचिह्नसति	११२१८	विप्रतिपद्यते	११२१७
"	३१३११९९	विचेतीभवति	११२१२४	विप्रतिपद्यति	११३११६
{ वहति	२१३११६	विच्छति	२१३१३२	विप्रयुङ्गे	२१४१३७
{ वहते		विच्छायति	२१३१३२	विप्रलभते	११३१११
वाङ्मति	११३१११	विच्छिनत्ति	२१६१२०	विप्रोषते	११३१४
वाचयति	११४११९	विच्छिन्ते	२१६१२०	{ विभजति	२१४१२६
वाजयति	२१३१७२	विजते	२१३१७६	{ विभजते	
"	३१३१२२९	"	३१३१८३	विभवति	२१३१६२
वाङ्मति	११३१११	विजयते	२१३१८३	"	३१३११
वाति	२१३१४५	विजायते	२१११६२	विभाजयति	२१४१२६
"	३१३१२३९	विजुम्भते	११११९	विभाति	३११११
वादयति	२१३१११	विजम्भयति	२११११९	विभ्रामयति	११२१६
वापयति	२१२१२८	{ वितनोति	२१४११९	विमनायते	११२१२५
वायति	२१४११९	वितजुते	२१११२	विमनीभवति	११२१२५
वारयति	२१११४१	वितरति	२१२११९	विमन्यते	११२१८
वाङ्मयते	२१११४१	वितर्कयति	११२१९	विमानयति	११३११०
वाङ्मते	११६१४	{ वितुषीकरोति	२१४११४	"	२१३१६८
वासयति	२१२११०	{ वितुषीकुरुते	२१४११४	विमायति	११२१७
"	३१३१२२८	{ विदधाति	२१११२	विमुद्यति	११२१४
वाहते	११३१३	{ विधत्ते	२१११२	विमुद्यति	११२१९
विकचते	११११९	विदारयति	२१६१७	विधौति	२१४१३७
विकसति	११११९	विधते	१११११	विरज्यति	२१२१३०
विकिरति	२१२१२३	विधयति	२१३१७७	विरमति	१११११७

अथ पर्यायार्थसूची ।

पर्यायार्थः	का.व.प.	पर्यायार्थः	का.व.प.	पर्यायार्थः	का.व.प.
अ		अपहव	११४३७	असन	३३११४२, १५३
अङ्गुल	३३३२१४	अपाङ्गति	३३३४६	असम्बुक्ति	११४१८
अङ्गुर्णन	३३३८९	अपानशब्द	११५१९	अस्तकृत	३३३१२२
अङ्गीकरण	३३३२०४	अभिक्रम	३३३१६	आ	
अतिक्रम	३३३१५५	अभिभव	३३३१६८	आकर्ष	३३३१६७
"	३३३३३९	"	३३३११३५, २०२	आक्रोशन	११४१२
अतिविस्तार	११४१२८	अभियोग	३३३१५७	आक्षेप	३३३११९३
अतिशय	३३३१६९	अभिवादन	३३३१५	आख्यान	३३३१२२५
अदन	३३३१७०	अभिषव	३३३१५२	आपह	११३११३
अव्युत्त	३३३१७०	अभुक्ति	३३३१२६	आषमन	३३३१२४
अधिगम	३३३११५०	अभिषण	३३३११४७	आच्छाद	३३३११९
अधिरोहण	३३३२२७	अचन	३३३२१६	आज्ञा	३३३११९
अधोगति	३३३१५१	"	३३३१११७	आतन्त्रन	३३३१३७
अध्ययन	११४१२	अजन	३३३११९	आदर	३३३२१७
अधवाहार	३३३१२०५	"	३३३१२८	"	३३३२२०
अनवधान	११२१२५	अर्जन	३३३१८४	आदान	३३३१२८
अनवस्थान	३३३११८८	अलङ्कार	३३३१२३१	"	३३३१६८, २११११, ११२, १२०, २१८
आनादर	११३११०	अलमय	३३३१२२	आधोपलम्भ	३३३११
"	३३३१३८, ११८, २२०	अल्पत्व	१११११३	आनाति	३३३१४४
अनुकार	३३३११९	अल्पोभव	३३३१३३	आप्रवण	३३३१५४
अनुज्ञा	११२१२८	अवगति	३३३१८९	आभिमुख्येनवचन	११४१३६
अनुमा	११२१२७	अवतंस	३३३११२	आमन्त्रण	३३३११७
अनुशय	११३११६	अवधान	११२१२६	आयत्ति	३३३१३६
अनुदित	११४१४७	अवयव	३३३११५	आषाम	३३३१२०
अन्तर्धि	३३३१२५	अवसादन	३३३१४२, १०६	आर्तभवनि	११५१६
अन्तिक	३३३१५९	अवर्तन	३३३१५३	आर्तभाव	३३३११०
"	३३३१२१३	अवर्तन	३३३१५३, १६	आकम्भन	३३३११०
अन्यत्व	११४११०	अवर्तन	३३३१५३	"	३३३१२३
अन्यथात्व (असकृ-		अवर्तन	३३३१५३	आलस्य	३३३१४९
लकृत)	११४१११	अवर्तन	३३३१५३	आकिङ्कन	३३३१४४
अन्यकीकामन	३३३१४६	अवर्तन	३३३१५३	आलेखन	३३३१२०६
अन्येक्षण	३३३१४३	अवर्तन	३३३१५३	आवरण	३३३१४२
अपक्षय	३३३११९	अवर्तन	३३३१५३		
अपशब्द	३३३१५९	अवर्तन	३३३१५३		

पर्यायार्थः	का.व.प.	पर्यायार्थः	का.व.प.	पर्यायार्थः	का.व.प.
आशिष	३३३१४	अधम	३३३१६३	कम्प	३३३१७५
आशीर्वाद	११४१२५	उद्वाह	३३३१४२	"	३३३१५०, ५१, ९९, १४४
आश्लेष	३३३१५८	उन्माद	११३१२०	कम्पन	३३३१२३
आस्वाद	११२१३३	उपकरण	३३३१२३०	करण	३३३१५९
आह्लाद	३३३११२	उपकृति	३३३११८५	करिकणध्वनि	११५१२०
आह्वान	३३३१६६, १०५	उपक्रम	३३३११९	कल्याण	११५१६
"	३३३१६६, १०५	"	३३३११७१	कवित्व	११५१२०
इच्छा	१३३११	उपताप	३३३१३३, ४, १२७	काङ्क्षा	३३३१७४
"	३३३१८१, ८८	उपतापन	३३३१२३०	काङ्क्षित	३३३१६१, १४२, २००, २०७
इज्या	३३३१८५	उपनयन	३३३१८५	कामन	३३३१४५
इज्यारम्भ	३३३१२३	उपभोग	३३३१८५	कामुकध्वनि	११५१२०
इन्द्रियलय	३३३१२८	उपमा	११२११७	कुक्षिशब्द	११५१८८
"	३३३१२८	उपयोग	३३३१२०१	कुटिलगति	३३३१३५
ईक्षण	११२१२९	उपलेपन	३३३१४६	कुत्सन	३३३१२६
ईक्षण (वैवर्ष्या-		उपवेशन	३३३१३६	कुत्सा	३३३११५५
लोचन)	३३३११७२	उपसेवा	३३३१२२६	कुत्सागति	३३३१४३
ईर्ष्या	१३३१५	उपस्कार	३३३१२१२	कुत्सितजप	३३३१२५
उ		उपादान	३३३१२८	कुत्सितस्मयन	३३३१२२
उक्ति	११४११	उपाजन	३३३१२८	कुत्सितस्मयन	३३३१२२
"	३३३११६१	उपालम्भ	११४११६	कुच्छ्रजोव	११११६
उक्तिविषय	३३३११३४	उपाति	३३३१८	कृति	३३३११२
उच्छ्राय	३३३१३०	उसकृति	३३३१४२	कृपा	३३३११४
"	३३३१२४	उत्ति	३३३१४६	कृपानुपकृति	३३३१२६
उच्छ	३३३११३	"	३३३१२३	कृषि	३३३१४१
उत्कण्ठा	११२१२०	ऊ	३३३१२३	कृषि	३३३१४१
उत्कण्ठास्वन	११५११२	ऊर्जस्व	३३३१२७	कृतव	३३३१२९, ४८
उत्कर्ष	३३३१८०	भृ	३३३१२७	कृतव	३३३१२९, ४८
उत्कर्षसम्प्राप्ति	३३३१९०	भृ	३३३१२७	कृतव	३३३१२९, ४८
उत्कोचादिवशीकृति	३३३११५	ये	३३३१२७	कृतव	३३३१२९, ४८
उत्क्षेप	३३३१३९	पेक्षय	३३३१२७	कृतव	३३३१२९, ४८
उत्तरण	३३३१३०	"	३३३१२७, ४, १२९, १४८, १९०	कृतव	३३३१२९, ४८
उत्तरासन	३३३१७४	फ	३३३१२७	कृतव	३३३१२९, ४८
उत्सादन	३३३१८	क	३३३१२७	कृतव	३३३१२९, ४८
उत्साह	३३३१३३	कलथन	३३३११९	कृतव	३३३१२९, ४८
"	३३३११७, ६३, १३४	"	३३३११८४	कृतव	३३३१२९, ४८
उद्य	३३३१४८	कफजहाब्द	३३३११६	कृतव	३३३१२९, ४८
उद्येक्ष	३३३११६	"	३३३१८७	कृतव	३३३१२९, ४८

पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.
कलैक्य	३३३२१	गात्रस्थौल्य	३३३१७७	ज	
क्षणा	२१४३९	गाधर्ष	१३३२	जग्धि	३३३७७
"	३३३१५०, १५७	गीत	१११२२	जन्म	१११२
क्षान्ति	१३३१९	गीर्ण	१११२७	"	३३३११
"	३३३१२९, २०२	गुणन	२१४१४	जप	२१२२४
क्षालन	३३३२३२	गुणोक्ति	३३३२३३	जरा	१११११
क्षुब्ध	११४१९	गुणोक्ति	२३३२३	जागर	११३२८
क्षुब्ध	२११२९	गोर्कहिसा	२३३२८	जिर्वासन	११३१२
क्षेपण	३३३३२	ग्रन्थ	११४२६	जिज्ञासन	३३३८६
क्षोभ	३३३३२	"	३३३१२, १८६	जोसूतध्वनि	११११०
ख		ग्रहण	३३३१४१, १४४	जीव	११११९
खण्डन	३३३१८८	ग्लानि	१३३२१	जीवन	३३३८२
खादन	३३३१४२, १९३	"	३३३१७४	जुम्भ	१३३२५
खेद	३३३१७५	रूपन	३३३१०९	ज्ञान	११२१२
खेला	३३३१९१	घ		"	३३३, १४५, १७१
ग		घसन	३३३१९४	ज्ञापन	३३३२२२
गति	२३३३२	घृणा	३३३२३४	ज्येष्ठेऽन्ते कनिष्ठ-	
"	३३३१७, १३, १५,	घोरवासित	११११९	विवाह	२३३३३
२१, २३, २६, २८, ३०,		"	३३३१८८	ज्योतिस्त्वम्	२३३३५
३१, ३२, ३८, ४१, ४२,		प्राण	१३३३१	त	
४५, ५७, ५९, ६१, ६२,		च		तक्षण	२११३३
६४, ६५, ६६, ७७, ८१,		चतुरगति	२३३३८	तन्त्री	३३३२४
८३, ८४, ९६, ९७, १००,		चर्चा	२३३१८	तपस्	३३३१७५
१०६, १०९, १११, ११६,		चलन	२३३३९	तपःकृत	२३३२७
१२८, १२९, १३१, १३५,		"	३३३१७२, ७४, ९८	तर्पण	२३३१६
१३९, १४०, १४३, १४४,		चिन्ता	३३३११५	तर्प	३३३२०७
१५३, १५४, १५२, १५३,		चुम्बन	२३३१४८	ताडन	२३३१२३
१५७, १७९, १८७, १९५,		चेतना	३३३२२५	ताडन	३३३३३
१९६, २००, २१७, २२१		चेष्टन	२३३१५	तारशब्द	३३३२९, १०७
गत्याखेप	३३३११९	चोदन	३३३१६५	तारमिस्वन	११११६
गन्धन	३३३१३९	छ		तिर्थध्वनि	११११४
गर्ममोक्ष (प्रसव)	२३३११२	छागति	२३३३०	तीक्ष्णत्व	२३३१४
गर्व	१३३११९	छेद	३३३१८८	रुति	२३३३३
गर्हितगोर्णि	२३३१२८	छेदन	२३३१५	"	३३३१८, ८१
गर्हितवाह	२३३१५	"	३३३२६६,	तेजोविरति	१३३१८
गर्भद्वेष	२३३२९	"	२२३, २२८	तोषण	२३३२२

पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.	पर्यायाः	का.व.प.
त्याग	२३३२५	द्युति	३३३८१, १६२	न्यासापेण	३३३२२७
प्राण	२३३२५	द्रवीकृति	२३३१५१	प	
"	३३३३३६	द्विःकृषि	२३३३३	पथिकृत्	३३३१२८
त्रिदशाचा	२३३१९	द्वेय	१३३३४	पराभिभूति	३३३१८०
त्रिःकृषि	२३३३४	ध		परिणाम	१३३१७
त्वरण	३३३१६६	धाम्यावरोध	३३३१०२	परिभाषण	३३३१७३, १९
त्वरि	२३३१९	धापन	२३३१८	परिभाषा	३३३३४३
थ		धारण	२३३३८	परिवृत्ति	१३३३७
थूलकृति	२३३३८	धिक	३३३१८, २४	परिवेषण	२३३१९
द		धूर्तक्रिया	२३३१३	पर्याप्ति	३३३१९, ७६, ११०
दंश	२३३३०	धृति	३३३१९९, १६१	पलायन	२३३३३
दम्भ	३३३३२७	धौर्त्य	३३३२४०	"	३३३३८
दम्भेच्छा	२३३२५	ध्यान	१३३१८	पाक	२३३३४८
दरिद्रत्व	१३३१४	ध्वनि	३३३१६०	"	३३३२०८
द्वान	३३३२१४	ध्वंसन	३३३१६६	पान	२३३२४
दान	२३३११	न		पालन	३३३१६८, १५६, १८१, २०९
"	३३३१८, ६५, ८१, ९७, १२१, १२४, १५५, १६१	नमस्कार	३३३१३२	पितृदान	२३३१२
दाह	२३३१८	नाशन	२३३१८५	पूजन	३३३२४, ३१, ३५
दीपन	३३३१२	निकार	३३३२३६	पूजा	३३३२३५, २३८
दीप्ति	२३३१४	निकेत	३३३२३८	पूरण	२३३२१
"	३३३२५, ५६, ६१, ८७, ९५, १११, १२४, १५७, १६८, १६९, १९०, १९७	निद्रा	१३३३६	"	३३३१५४, १५६, २०९, २११, २२३
दुःख	१३३३२	निम्दा	१३३१४	पोष	३३३१६१
दुर्गन्ध	३३३३५	"	३३३१८४	पोषण	३३३१६०
दुष्कृत	२३३१९	निरसन	३३३१२४	प्रकम्पन	३३३२०१
दृष्टि	३३३१४६	निराकृति	१३३३८	प्रकम्पन	२३३३७
देवन	३३३१५२, १९७	निराकृत	२३३३६	प्रकाशन	१३३२९
देवाचा	३३३१२१, १३८	निर्णय	१३३१४	प्रक्षेप	२३३१४
देव्य	३३३१५१	मिर्णोत्वेन भजन	३३३१३७	प्रजन	३३३१४२
देवंपर्यालोचयती-		मिवास	३३३१५५, १९५	प्रणति	२३३१५
त्यर्थ	१३३२१	निशामन	३३३१६६, ११७	प्रतिघात	३३३१८
दोहन	२३३३४	निष्कर्ष	२३३१४	प्रतिघात	३३३१८
दोहासुकृत्य	२३३३३	निष्पत्ति	३३३३७	प्रतिघात	३३३२०५
		नीचैर्गति	२३३३२	प्रतिघात	३३३२१
		नृत्त	२३३१९	प्रतिघात	३३३२१
		नैपुण्य	२३३२१	प्रतिघात	३३३२१
		न्यास	२३३३७	प्रतिघात	३३३२१

पर्यायायाः	का.व.प.	पर्यायायाः	का.व.प.
प्रतीक्षा	२३३१८	बाल्य	३३३१३३, १९४
प्रत्यक्ष	१२३१९७	बीभत्स	१३३१२३
प्रत्यभिज्ञान	१२३१२३	बुद्धि	३३३११६
प्रसव	३३३१९३	भ	
प्रसाद	१२३१९७	भक्ष	३३३१९९
प्रमोदकाज्ञय	३३३१९३, ९६	भङ्ग	२३३१८९
प्रवेश	३३३१८१	भय	३३३१९८, १८३, १९९
प्रवचन	१२३१३३	भस्तेन	३३३१९८, २१६
प्रसव	३३३१२९, १४८	भाग	३३३१८१
प्रलव	२३३१३४	भावकृति	३३३१८८
प्राकट्य	३३३१११	भाषण	३३३१९६, ९६
प्राणन	३३३१०९, २१९	भाषा	३३३१२८
प्रापण	२३३१६६	भास	३३३१९२
"	३३३१७९, ११९, १२८	भासन	३३३१२३
प्राप्ति	३३३१६०	भीति	१३३१८
"	३३३१६०	भीमार्थ	३३३१८९
प्रीति	३३३१६६	भुक्ति	२३३१२६
"	३३३१८१, १८२	भूषण	२३३१११
प्रेसा	३३३१९	"	३३३११०
प्रेरण	२३३१२	भूषा	३३३१७६, २१९
"	३३३१९८, १९२	भूषाधामोचन	२३३११३
प्रेषण	२३३१०	भूषाध्वनि	१३३१२१
प्रोच्छ	२३३१२९	भेद	२३३१२४
प्लव	३३३११३०	भेद्वन	२३३१७
प्लुतगति	२३३१३६	भेद्यय	२३३१२३
प्लुति	३३३१३६	भोजन	२३३१२०
व		"	३३३१२६, २३६
बन्ध	३३३१६६	भोजननिवृत्ति	३३३१२१, २३६
बन्धन	३३३१२९	भ्रंश	३३३१००
बन्धुक्रिया	३३३११०३	भ्रम	२३३१४७
बल	३३३१२९, २१८	भ्राष्ट्रपाक	२३३१४९
बलात्कार	३३३१४६	म	
बलात्कृति	२३३१२२	मजन	२३३१२
बलाद्वरण	२३३१११	मद	३३३१३७
बलापण	२३३१७९	मनसागोचरीकार	१३३१३
बाचन	३३३११८	मनस्वित्त्व	१३३१४
		मन्त्रकरण	३३३१३८

पर्यायायाः	का.व.प.	पर्यायायाः	का.व.प.
मन्थन	३३३१७८	मन्थन	३३३१७८
मन्दगति	२३३१३७	मन्दगति	२३३१३७
मन्दाक्ष	३३३१२३९	मन्दाक्ष	३३३१२३९
मरण	१३३११७	मरण	१३३११७
मस्तोगति	३३३१२६	मस्तोगति	३३३१२६
मद	२३३१८६	मद	२३३१८६
माङ्गल्य	३३३१२३	माङ्गल्य	३३३१२३
माद	३३३१३७, ४९	माद	३३३१३७, ४९
माधुर्य	३३३१२३८	माधुर्य	३३३१२३८
माध्यस्थ्य	२३३१२९	माध्यस्थ्य	२३३१२९
मान	१३३१२९	मान	१३३१२९
"	३३३११९, १९९	"	३३३११९, १९९
मानस	३३३१२४	मानस	३३३१२४
मार्ग	३३३१२२	मार्ग	३३३१२२
मार्गसंस्कार	३३३१२३	मार्गसंस्कार	३३३१२३
मिति	१३३११७	मिति	१३३११७
मिथ्याज्ञान	३३३१०८	मिथ्याज्ञान	३३३१०८
मिथ्याभिज्ञान	१३३१२३	मिथ्याभिज्ञान	१३३१२३
मिश्रण	२३३१३८	मिश्रण	२३३१३८
"	३३३१४७, २०८	"	३३३१४७, २०८
मुण्डन	३३३१२३	मुण्डन	३३३१२३
मुद्रण	२३३१४७	मुद्रण	२३३१४७
सूतिभाव	३३३१२८	सूतिभाव	३३३१२८
मेदन	३३३१२७	मेदन	३३३१२७
मेधा	१३३१२९	मेधा	१३३१२९
"	३३३१२३, ११४	"	३३३१२३, ११४
संज्ञी	३३३१२३	संज्ञी	३३३१२३
सधुन	२३३१४९	सधुन	२३३१४९
मोक्ष	३३३१२४	मोक्ष	३३३१२४
मोचन	३३३१२३, १७६, १७७, २१०, २११	मोचन	३३३१२३, १७६, १७७, २१०, २११
मोद	३३३१४७	मोद	३३३१४७
मोह	१३३१२४	मोह	१३३१२४
"	३३३१३४	"	३३३१३४
मोहन	३३३१२२	मोहन	३३३१२२
मौल्य	२३३१२८	मौल्य	२३३१२८
"	३३३१८९	"	३३३१८९

पर्यायायाः	का.व.प.	पर्यायायाः	का.व.प.
मक्षण	३३३१२००	मक्षण	३३३१२००
य		य	
याचना	२३३१३०	याचना	२३३१३०
"	३३३१३, ४, १९, २०, ३१, ८१	"	३३३१३, ४, १९, २०, ३१, ८१
यान्नाथप्रद	१३३१३४	यान्नाथप्रद	१३३१३४
युद्ध	३३३१८४	युद्ध	३३३१८४
"	३३३१८४	"	३३३१८४
र		र	
रक्षण	३३३१६४, ६९	रक्षण	३३३१६४, ६९
रक्षा	३३३१८१	रक्षा	३३३१८१
रजिम्न	३३३११३	रजिम्न	३३३११३
रिङ्गण	२३३१२०	रिङ्गण	२३३१२०
रुचि	२३३१२९	रुचि	२३३१२९
रुज्	२३३१२९	रुज्	२३३१२९
"	३३३१४२, ७८	"	३३३१४२, ७८
रोदन	१३३११७	रोदन	१३३११७
"	३३३११६, १०९	"	३३३११६, १०९
रोपण	२३३१४७	रोपण	२३३१४७
रोप	३३३१२३७, २३९	रोप	३३३१२३७, २३९
ल		ल	
लज्जा	३३३१६६	लज्जा	३३३१६६
लघन	३३३१२३	लघन	३३३१२३
लिप्तायोपस्थिति	३३३११८	लिप्तायोपस्थिति	३३३११८
लिप्ता	३३३१२	लिप्ता	३३३१२
लोहित्य	३३३१२९	लोहित्य	३३३१२९
व		व	
वक्षन	१३३१११	वक्षन	१३३१११
वयोहानि	३३३११८	वयोहानि	३३३११८
वर्णन	२३३१४९	वर्णन	२३३१४९
वर्जन	२३३१४०	वर्जन	२३३१४०
वर्णक्रिया	३३३१२३	वर्णक्रिया	३३३१२३
वर्धन	२३३१११	वर्धन	२३३१११
वर्ष	३३३१११	वर्ष	३३३१११
वर्षाकृति	२३३११४	वर्षाकृति	२३३११४
वाक्य	३३३१२०९	वाक्य	३३३१२०९

पर्यायायाः	का.व.प.	पर्यायायाः	का.व.प.
वातगति	३३३१४९	वातगति	३३३१४९
वादिप्रवहण	३३३११६	वादिप्रवहण	३३३११६
वान्ति	२३३१३१	वान्ति	२३३१३१
वारण	३३३१७६, ११०	वारण	३३३१७६, ११०
विकलगति	२३३१४१	विकलगति	२३३१४१
विकास	१३३११९	विकास	१३३११९
विक्रम	३३३१८०	विक्रम	३३३१८०
विक्रय	२३३११९	विक्रय	२३३११९
विकृति	३३३१७२	विकृति	३३३१७२
विशेष	२३३१२३	विशेष	२३३१२३
विज्ञ	२३३१२०	विज्ञ	२३३१२०
विजिगीषा	३३३१६२	विजिगीषा	३३३१६२
विह्वल	२३३११६	विह्वल	२३३११६
वितर्क	१३३१२९	वितर्क	१३३१२९
विचोत्सग	२३३१२९	विचोत्सग	२३३१२९
विद्याप्रवहण	३३३१८६	विद्याप्रवहण	३३३१८६
विनाश	१३३११६	विनाश	१३३११६
विप्रण	२३३१३९	विप्रण	२३३१३९
विभाग	२३३१२६	विभाग	२३३१२६
विभ्रम	१३३१२६	विभ्रम	१३३१२६
विमति	१३३१२७	विमति	१३३१२७
विलम्बन	२३३१३७	विलम्बन	२३३१३७
विलसन	३३३११९	विलसन	३३३११९
विलम्बन	३३३१२९, १०७	विलम्बन	३३३१२९, १०७
विवासन	२३३१२९	विवासन	२३३१२९
विवृति	२३३१२६	विवृति	२३३१२६
विवेक	१३३१२३	विवेक	१३३१२३
विशरण	१३३११२	विशरण	१३३११२
"	३३३१४२, ६७, १०६	"	३३३१४२, ६७, १०६
विश्रान्त	३३३१८३	विश्रान्त	३३३१८३
विश्रान्ति	२३३१३९	विश्रान्ति	२३३१३९
विश्लेषण	२३३१३७	विश्लेषण	२३३१३७
विश्वास	१३३१२२	विश्वास	१३३१२२
"	३३३१४९	"	३३३१४९
विस्तार	३३३१२०४, २३३	विस्तार	३३३१२०४, २३३
विस्मृति	१३३१२३	विस्मृति	१३३१२३

पर्यायार्थाः	का.व.प.	पर्यायार्थाः	का.व.प.
७१, १२२, १२५, १२६, १५९, १८५, १८९		संवरण ३३१०४, ११२	
शब्दकर्मकार्य ३३१२०३		संवृति ३३१०३, १२०	
शब्दन्त ३३११३२		संशय ११२१८	
शब्दवचिन् ११५११		संश्रव ११२१७	
शास्त्रसम्बन्धि-		संश्लेषण ३३१२२४	
प्रोत्साह ११४२४		संस्कृति २१४१५३	
शाश्व ३३१२४		संस्त्यान ३३११०३	
शासन ३३११४३		संस्कृति ११४३१	
शास्त्र ३३११३		संस्कृति ११२१५	
शिक्षण ११४३		संस्कृति ११२१०	
शिष्टि २३३३		संस्कृति ११२१०	
शीलन ११४५		संस्कृति ११२१०	
शुक्लत्व ३३११२		संस्कृति ११२१०	
शुचि ३३१४०		संस्कृति ११२१०	
शुचीभाव २१२३		संस्कृति ११२१०	
शुद्ध ३३१०९		संस्कृति ११२१०	
शुलपाक २१४५०		संस्कृति ११२१०	
शेष २११३३		संस्कृति ११२१०	
शैष्य ३३१८४		संस्कृति ११२१०	
शैष्य २१४४२		संस्कृति ११२१०	
शोक ११११५		संस्कृति ११२१०	
शोष २१४१९		संस्कृति ११२१०	
शोषण ३३१२२, १३१, १६३		संस्कृति ११२१०	
शौच २११११		संस्कृति ११२१०	
" ३३११६०, २३१		संस्कृति ११२१०	
श्यामत्व ३३११४		संस्कृति ११२१०	
श्रद्धा ३३१२३०		संस्कृति ११२१०	
श्रद्धायुक्त २११४		संस्कृति ११२१०	
श्रवण ११२३०		संस्कृति ११२१०	
श्रुति ३३१८१		संस्कृति ११२१०	
श्लेष ३३१८१		संस्कृति ११२१०	
श्लोकोपस्तवन ११४२१		संस्कृति ११२१०	
श्लेषवर्ति ११५१२		संस्कृति ११२१०	
श्वेत्य ३३११९१		संस्कृति ११२१०	
स ३३११००		संस्कृति ११२१०	
संरादि ३३११००		संस्कृति ११२१०	

पर्यायार्थाः	का.व.प.	पर्यायार्थाः	का.व.प.	पर्यायार्थाः	का.व.प.
स्थान ३३१२८		स्मृति ११४१८		हस २१११६	
स्थिति १११४		" ३३११५०		हसन ३३११५१	
स्थिरीकृति २३३५		स्यन्दन ३३१११९		हस्तिध्वनि ११५१९	
स्थैर्य २३३५		स्युति २१५२		हिसन ३३१११३, ११४	
" ३३११४, १९६		श्रव २१४३६		हिंसा ३३१११३, ११४, ११५,	
स्नान ३३११५८		स्वप्न ३३१३७, १९२, २४०		३६, ३९, ४४, ४८, ५५,	
स्नेह ११३१९		स्वप्रकाशन ३३११३७		५६, ६५, ७३, ७९, ८१,	
" ३३११५६, १७७		स्वाद ३३११९५		८३, ८४, ९०४, १२०,	
स्नेहन ३३११५४, २११, २२८		स्वाम्यर्थ ३३३८९		१४०, १५४, १६६, १६७,	
स्पन्दन २३३२८		स्वीकार ३३११७१		१६८, १६९, १७०, १८४,	
स्पर्धन ३३३१२२		ह ३६८, १८५, १८६, २५८		१८६, १८७, १८८, २५८	
स्पर्धयाह्व ११४३२		हरण ३३१२२८		हिका ११५१४	
स्पर्श ११२३३		हर्ष ३३११०१		हृति ११४३०	
स्पर्शन ३३१११८		हर्षण ३३११७३		हृति ३३१२२७	
स्पृहा ३३११६६		हर्षण ३३११७३		हेतुतोद्भूत २३३७१	
स्फीतता ३३३६८		हलिप्रह २३३५		ही १३३१	
स्फूर्ति ११२११		हविरासेक ३३३१५५		ह्लाद ३३३१८०	
स्मरण ११२१९		हविर्दान २३३१५५		ह्रण ३३३१५४	

इति पर्यायार्थसूची ।

पर्यायायाः	का.व.प.	पर्यायायाः	का.व.प.	पर्यायायाः	का.व.प.
७१, १२२, १२९, १२६, १९९, १८९, १८९		संवरण	३३११०४, ११२	सन्निकर्ष	३३१११९
शब्दकर्मकार्य	३३३१०३	संवृति	३३३१०४, ११०	सम्पास	३३३१३१
शब्दन्त	३३३१३२	संशय	११३१८	समवाय	३३३१३३
शब्दवाचिन्	११९११	संश्रव	११३११०	समुच्छ्वाय	३३३१३४
शास्त्रसम्बन्धि-		संश्लेषण	३३३१२४	सम्पत्ति	३३३११
प्रोत्साह	११३१२४	संस्कृति	३३३१९३	सम्पन्न	३३३१२९, १००
शाश्व	३३३१२०	संस्थान	३३३१०३		२२९
शासन	३३३११४	संहति	११३१३१	सम्भक्ति	३३३१४४
शास्त्र	३३३११३	सङ्कल्प	११३१९१	"	३३३१६०, ६२
शिक्षण	११३१३	सङ्कोच	११३११०	सम्भव	३३३१६६
शिष्टि	२३३३३	सङ्कलेश	३३३१४०, ४८	सम्भावना	११३१११
शीलन	११३१९	सङ्कलेशान	३३३१११	"	३३३११
शुक्लत्व	३३३१२	सङ्क्षेप	११३१२०	सम्माग	३३३१४९
शुचि	३३३१४०	सङ्क्ष्यान	३३३१३३	सव्ययनिष्कर्ष	३३३१९०
शुचिर्भाव	२३३३३	"	३३३१३३	सहन	३३३१९०
शुद्ध	३३३१०९	सङ्कति	३३३१३९	सान्त्वन	११३१३९
शुद्धपाक	३३३११०	सङ्कतिकर्म	३३३१२१	सामभिरुपश्लोकन	११३१२३
शेष	२३३१३३	सङ्कतिकृति	३३३१३८	सामर्थ्य	३३३११, २०
शैत्र्य	३३३१८४	सङ्क्रम	३३३११६	साहसिक्य	२३३११८
शैथिल्य	३३३१४२	सङ्घात	३३३११६	"	३३३२०११
शोक	३३३११९	"	३३३१४४, ७८, ८९, १२९, १८०	साहित्य	३३३११
शोष	३३३११९	सङ्घय	३३३११२	साध	३३३११९
शोषण	३३३१२२, ३३३११६३	"	३३३१३४	सिद्धि	११३१३३
शौच	३३३१११	सङ्घार	३३३११०	सुरतशब्द	११३११०
"	३३३११६०, २३३११	सघा	११३१११	सुचन	११३१४०
ध्यामत्व	३३३११४	सत्योक्ति	११३१६६	सेक	३३३१४१
श्रद्धा	३३३१३३	सत्त्वनि श्रुति	३३३१२६	सेचन	३३३१४०
श्रद्धापूर्वकृति	२३३१४	सन्निर्गोपालम्भ	११३११०	सेन्याभिमयान	३३३१६८
श्रवण	११३१३०	सन्ततगति	३३३१३९	सेवना	३३३१३३, १८२, २०१
श्रुति	३३३१८१	सन्तर्जन	३३३१९२	सेवा	३३३१३३
श्लेष	३३३१८१	सन्धान	३३३१९२	सोमरक्षण	३३३१३६
श्लोकोपस्तवन	११३१२१	सन्दीपन	३३३१८२	सौख्य	३३३१३१
श्रवणनि	११३१२१	सन्दीपन	३३३१८२	स्वम्भ	३३३१४०
प्रवैत्य	३३३११९१	सन्धान	३३३११८	"	३३३११९१
स		सङ्घानुक्षण	३३३१४०	स्त्व	३३३१३१
संरादि	३३३११००	सङ्घाह	३३३१३६	स्वृति	३३३१३७, १४६, १६२

पर्यायायाः	का.व.प.	पर्यायायाः	का.व.प.	पर्यायायाः	का.व.प.
स्यान	३१३२८	स्मृति	११४१८	हस	२१११६
स्थिति	१११४	"	३१३१६०	हसन	३१३१६१
स्थितिरुक्ति	२१३४	स्यन्दन	३१३११९	हस्तित्वनि	११११९
स्यर्थ	२१४८	स्युति	२११२	हिसन	३१३११३, ११४
"	३१३१४, ११६	स्व	२१४१६	हिंसा	३१३१११, १४, १६, १८, ३९, ४०, ४८, ४९, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६, ६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२, ७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ७८, ७९, ८०, ८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६, ८७, ८८, ८९, ९०, ९१, ९२, ९३, ९४, ९५, ९६, ९७, ९८, ९९, १००, १०१, १०२, १०३, १०४, १०५, १०६, १०७, १०८, १०९, ११०, १११, ११२, ११३, ११४, ११५, ११६, ११७, ११८, ११९, १२०, १२१, १२२, १२३, १२४, १२५, १२६, १२७, १२८, १२९, १३०, १३१, १३२, १३३, १३४, १३५, १३६, १३७, १३८, १३९, १४०, १४१, १४२, १४३, १४४, १४५, १४६, १४७, १४८, १४९, १५०, १५१, १५२, १५३, १५४, १५५, १५६, १५७, १५८, १५९, १६०, १६१, १६२, १६३, १६४, १६५, १६६, १६७, १६८, १६९, १७०, १७१, १७२, १७३, १७४, १७५, १७६, १७७, १७८, १७९, १८०, १८१, १८२, १८३, १८४, १८५, १८६, १८७, १८८, १८९, १९०, १९१, १९२, १९३, १९४, १९५, १९६, १९७, १९८, १९९, २००, २०१, २०२, २०३, २०४, २०५, २०६, २०७, २०८, २०९, २१०, २११, २१२, २१३, २१४, २१५, २१६, २१७, २१८, २१९, २२०, २२१, २२२, २२३, २२४, २२५, २२६, २२७, २२८, २२९, २३०, २३१, २३२, २३३, २३४, २३५, २३६, २३७, २३८, २३९, २४०, २४१, २४२, २४३, २४४, २४५, २४६, २४७, २४८, २४९, २५०, २५१, २५२, २५३, २५४, २५५, २५६, २५७, २५८, २५९, २६०, २६१, २६२, २६३, २६४, २६५, २६६, २६७, २६८, २६९, २७०, २७१, २७२, २७३, २७४, २७५, २७६, २७७, २७८, २७९, २८०, २८१, २८२, २८३, २८४, २८५, २८६, २८७, २८८, २८९, २९०, २९१, २९२, २९३, २९४, २९५, २९६, २९७, २९८, २९९, ३००, ३०१, ३०२, ३०३, ३०४, ३०५, ३०६, ३०७, ३०८, ३०९, ३१०, ३११, ३१२, ३१३, ३१४, ३१५, ३१६, ३१७, ३१८, ३१९, ३२०, ३२१, ३२२, ३२३, ३२४, ३२५, ३२६, ३२७, ३२८, ३२९, ३३०, ३३१, ३३२, ३३३, ३३४, ३३५, ३३६, ३३७, ३३८, ३३९, ३४०, ३४१, ३४२, ३४३, ३४४, ३४५, ३४६, ३४७, ३४८, ३४९, ३५०, ३५१, ३५२, ३५३, ३५४, ३५५, ३५६, ३५७, ३५८, ३५९, ३६०, ३६१, ३६२, ३६३, ३६४, ३६५, ३६६, ३६७, ३६८, ३६९, ३७०, ३७१, ३७२, ३७३, ३७४, ३७५, ३७६, ३७७, ३७८, ३७९, ३८०, ३८१, ३८२, ३८३, ३८४, ३८५, ३८६, ३८७, ३८८, ३८९, ३९०, ३९१, ३९२, ३९३, ३९४, ३९५, ३९६, ३९७, ३९८, ३९९, ४००, ४०१, ४०२, ४०३, ४०४, ४०५, ४०६, ४०७, ४०८, ४०९, ४१०, ४११, ४१२, ४१३, ४१४, ४१५, ४१६, ४१७, ४१८, ४१९, ४२०, ४२१, ४२२, ४२३, ४२४, ४२५, ४२६, ४२७, ४२८, ४२९, ४३०, ४३१, ४३२, ४३३, ४३४, ४३५, ४३६, ४३७, ४३८, ४३९, ४४०, ४४१, ४४२, ४४३, ४४४, ४४५, ४४६, ४४७, ४४८, ४४९, ४५०, ४५१, ४५२, ४५३, ४५४, ४५५, ४५६, ४५७, ४५८, ४५९, ४६०, ४६१, ४६२, ४६३, ४६४, ४६५, ४६६, ४६७, ४६८, ४६९, ४७०, ४७१, ४७२, ४७३, ४७४, ४७५, ४७६, ४७७, ४७८, ४७९, ४८०, ४८१, ४८२, ४८३, ४८४, ४८५, ४८६, ४८७, ४८८, ४८९, ४९०, ४९१, ४९२, ४९३, ४९४, ४९५, ४९६, ४९७, ४९८, ४९९, ५००, ५०१, ५०२, ५०३, ५०४, ५०५, ५०६, ५०७, ५०८, ५०९, ५१०, ५११, ५१२, ५१३, ५

इति पर्यायार्थसूची ।

 END

École française d'Extrême Orient
Photo-Archives
Centre de Puducherry
No 19 & 16 Dumas street
Puducherry

END

École française d'Extrême Orient
Photo-Archives
Centre de Puduchéry
No 19 & 16 Dumas street
Puducherry